

ВОЖА КАРАЂОРЂЕ ОТАЦ СРБИЈЕ

Гордана Буловић
Мирко Пековић

ВОЖД КАРАЂОРЂЕ ОТАЦ СРБИЈЕ

МУЗЕЈ ГРАДА
НОВОГ САДА

CITY MUSEUM
OF NOVI SAD

Издавачи
Музеј града Новог Сада, Војни музеј, Београд

За издавача
MSc Весна Јовичић

Уредник
Др Мирко Пековић

Аутори изложбе и каталога
Гордана Буловић, Мирко Пековић

Рецензент
Бранко Богдановић

Лектура и коректура
Simulta, Нови Сад

Фотографија
Феђа Киселички

Конзервација
Поткрајац Жељко

Техничка реализација изложбе
Ђорђе Лазић Тапша, Саво Гвозденовић, Драгана Стојановић

Захваљујемо на сарадњи колегицима Војног музеја
вишој кустоскињи Љубици Дабих, музејској саветници Анђелији Радовић
и вишој кустоскињи Тамјани Марковић из Народног музеја Шабац

Припрема и штампа
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
300 примерака

ISBN 978-86-7637-113-6

Штампање каталога омогућила је Управа за културу Града Новог Сада

Гордана Буловић
Мирко Пековић

ВОЖД КАРАЂОРЂЕ ОТАЦ СРБИЈЕ

Нови Сад 2017

Ти, који месец мишицом обараш,
И сунце вери, отечеству ствараш,
Пријми нам венац, о јуначка Главо!
Слободе снаго, Србска рода славо!

Јован Хацић,
Надпис на образ Карађорђа, 1838.

Којекуде Карађорђе

Два века од свирепог убиства вожда Карађорђа, личности која заузима централно место у усменој историји српског народа, као и у епској вертикали у којој се народна историја пише и памти по јунацима, тренутак је да се подсетимо великих националних превирања и рађања савремене српске државе, а уједно да одамо дужно поштовање и очувамо сећање на важне догађаје и знамените личности које су обележиле највећу епопеју српске историје у новом веку. У бунама и војевањима, како Вук Караџић назива српску револуцију, Карађорђе је пленио храброшћу и осећањем правде. Свеукупном личношћу, историјском уло-

гом, Карађорђе који од народа није назван ни кнезом, ни краљем, прозван је једноставно — Вождом, именом које значи: „први предводител”, „командант Србије”.

Пратећи његово кретање по беспућима, стазама и друмовима широм Србије, његови застанци, биваци, кућишта и здања, прича су о животу хероја Тополскога, како га Његош назива, може истовремено бити и прича о судбини српског народа његовог времена.

Карађорђе Петровић (1752?–1817) „*верховни вожд народа сербскої*” (како *сї*тоји на званичном *й*еча*й*у из времена *й*одизања *Првої срїскої устїанка*, *й*де је урезана ње-

јова јуна јијјула) пробудио је уснули дух и државотворну свест српске нације и оспорио мисаони и јојески занос о српству и косовском миту. Тако је у родословном памћењу и очуваном народном предању Карађорђева породица издана знамените средњовековне властелинске лозе Вујиновића, велможа из времена Стефана Дечанског и цара Душана и сродника Немањића.

Пуцањ из Карађорђеве кубуре 1804. изазвао је велике потресе у турској царевини, а велику пажњу и опрез у још три велика европска царства: француском, аустријском и руском. Ово је био незаустављиви процес ка националној слободи Срба у Хабзбуршкој монархији који ће довести до стварања крунске земље у Аустријској царевини назване *Српско Војводство и Тамишки Банат* (1849–1860), а век касније и припајање некадашњег Војводства матици Србији 1918. године.

Први кораци у стварању темеља нове државе били су уједно и баштина потомству. Најважнија установа устаничке Србије је била Народна скупштина, коју су чинили најистакнутији народни прваци, војсковође и свештеници. Потом су устаници 1805. године основали Правитељствујушчи совјет сербски, који је од 1811. прерастао у

извршни орган власти са шест министарстава (попечитељстава).

Карађорђе није знао све оно што су знале војсковође које су потекле из великих војних школа и великих војних центара, али је стекао једно животно искуство, једну емпирију коју је наметала историјска реалност нашег поднебља које је било чврсто везано са Европом.

Стога, значај српске револуције није у томе да је она изградила српску националну свест, него у томе што је од те свести створила подлогу за постојање суверене националне државе. На тој основи су изграђене све будуће српске државе. И не само то, већ и нешто много више: она је поставила темеље свим државама на балканском простору за сва будућа времена.

О Вожду Првог устанка је много тога испевано и исписано. Он је, како за живота, а нарочито после трагичне смрти, био епски јунак и лик који је често побуђивао пажњу народних певача и писаца. Приказиван је као горостас, творац српске револуције, епски јунак и легенда, хајдук по крви и традицији своје средине, јунак по срцу, храбар и одлучан да крене у борбу на бојном пољу. Његов пример задивљује, а његова вера оспорила. Он удахњује живот српској души.

О Вожду српском понајвише се говорило и певало у усменој традицији, у народним предањима и народној поезији, јер је то било време гуслара и певача, али и време приповедања. Посматрајући целокупно стваралаштво посвећено Карађорђу, превладала је слика која уздиже вођу српске револуције, углавном са војничким врлинама. Почетну светлост и оквире добила је стварањем значајног описа који је створен у народној епској песми *Почейџак буне на дахије*, коју је испевао Филип Вишњић. Потом, Његош је своје најбоље дело *Горски вијенац* посветио вођи Првог српског устанка. Он је инспирација многих писаца: Симе Милутиновића Сарајлије у *Србијанци* (1826) и *Трагедији сербској јосифодара и војда Карађорђа* (1847), Пушкина, Милутина Бојића, Ивана В. Лалића, Васка Попе, Матије Бећковића; многих сликара почев од Уроша Предића, Јована Бјелића, Петра Лубарде, Милића од Мачве, као и романисијера. Ова необична личност српске историје била је инспирација и драмских писаца. Скоро ни један војсковођа у историји

није добио тако значајно место у позоришној уметности као Карађорђе. Од почетка до данашњих дана изнова се јављају интересовања за мотиве из живота Војда Карађорђа. Прве драме написане су и изведене још док је трајала револуција: драма Јохана Кулмера *Храбри Срби* (1807), Иштвана Баллога *Црни Ђорђе или Освајање Београда од Турака* (1812) и Јоакима Вујића. У драмским текстовима Вождова смрт и трагични крај у Радовањском лугу уздижу га, како кроз историјску призму тако и кроз поетски приказ, у личност која у свој својој драми и трагичности исказује поуку и усуд који прати српски род од издајства на Косову до данас. Карађорђе је јунак који се везује за косовски мит враћајући наду и борећи се за *царство земаљско*, али и јунак који продужава овај мит уздизањем међу небеска бића.

Аутори

Петар II Петровић Његош

Посвећиа Праху

Оца Србије

Нек се овај вијек горди над свијема вјековима,
он ће ера бити страшна људскијема кољенима.
У њ се осам близанацах у један мах изњихаше
из колевке Белонине, и на земљи показаше:
Наполеон, Карло, Блихер, кнез Велингтон и Суворов.
Карађорђе, бич тирјанах, и Шварценберг и Кутузов.
Ареи је, страва земна, славом бојном њих опио
и земљу им за поприште, да се боре, назначио.
Из грмена великога лафу изаћ трудно није,
у великим народима генију се гњ'јездо вије:
овде му је поготову материјал к славном дјелу
и тријумфа дични в'јенац, да му краси главу смјелу.
Ал' хероју тополскоме, Карађорђу бесмртноме,
све препоне на пут бјеху, к циљу доспје великоме:
диже народ, крсти земљу, а варварске ланце сруши,
из мртвијех Срба дозво, дуну живот српској души.
Ево тајна бесмртника: даде Србу сталне груди;
од витештва одвикнута у њим лафска срца буди.
Фараона источнога пред Ђорђем се мрзну силе,
Ђорђем су се српске мишце са витештвом опојиле!
Од Ђорђа се Стамбол тресе, крвожедни отац куге,
сабљом му се Турци куну - клетве у њих нема друге.

.....
.....
.....
Да, витеза сустопице трагически конач прати:
твојој глави би суђено за в'јенац се свој продати!

.....
.....
.....
Покољења дјела суде, што је чије дају свјема!
На Борисе, Вукашине, општа грми анатема,
гадно име Пизоново не см'је каљат мјесецослов,
за Егиста управ сличи гром небесни, суд Орестов.

.....
.....
.....
Над свијетлим твојим гробом злоба грдна бљува тмуше,
ал небесну силну зраку што ћ' угасит твоје душе?
Плачне, грдне помрчине - могу л' оне свјетлост крити?
Свјетлости се оне крију, оне ће је распалити.
Плам ће, вјечно животворни, блистат Србу твоје зубље,
све ће сјајни и чудесни у вјекове биват дубље.

.....
.....
.....
Зна Душана родит Српка, зна дојити Обилиће,
ал хероје ка Пожарске, дивотнике и племиће,
гле, Српкиње сада рађу... Благородством Српство дише...
Бјежи, грдна клетво, с рода - завјет Срби испунише!

У Бечу на Ново љето 1847. года
Сочинитељ

Доситеј Обрадовић

Востани Србије! 1804.

химна Устаничке Србије

Пјесна на инсурекцију сербијанов Србији
и храбримјеја витезовом и чадом
и богопомагајему их војеводи господину
Георгију Петровићу посвећена

Востани Србије! Востани царице!
И дај чедом твојим видет твоје лице.
Обрати серца их и очеса на се,
И дај њима чути слатке твоје гласе.

Востани Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала.
Сада се пробуди
И Србље возбуди!

Ти воздигни твоју царску главу горе,
Да те опет позна и земља и море.
Покажи Европи твоје красно лице,
Светло и весело, како вид Данице.

Востани Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала.
Сада се пробуди
И Србље возбуди!

Теби сад помаже и небесна воља
И сад ти се показује и судбина боља.
Сви ближњи твоји теби добра желе
И даљни се народи твом добру веселе.

Востани Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала.
Сада се пробуди
И Србље возбуди!

Босна Сестра твоја на тебе гледа
и не жели теби никакова вреда.
Ко тебе ненавиди, не боји се Бога
од којег теби иде помоћ многа.

Востани Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала
Сада се пробуди
И Србље возбуди!

Херцегова земља и Чернаја Гора
Далеке државе и острови мора –
сви теби помоћ небесну желе,
Све добре душе теби се веселе.

Востани Србије!
Давно си заспала,
У мраку лежала
Сада се пробуди
И Србље возбуди!

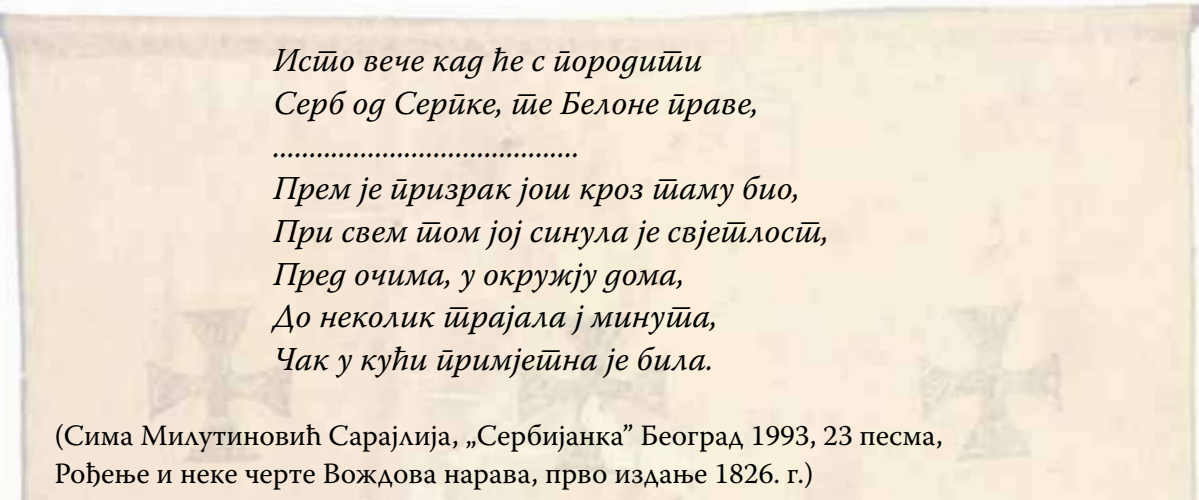

ЂОРЂЕ ЈОВАНОВИЋ
Које куде – Карађорђе
(кат. 1)

Митски елементи у лику Карађорђа

Живот и дело вожда Карађорђа, грандиозне историјске фигуре у Србији XIX века, проткани су читавим низом митских елемената, на које досадашњи истраживачи нису обрађали довољно пажње.

Први такав елемент је везан за његово рођење. По народној легенди, коју је у „Србијанки“ забележио Сима Милутиновић Сарајлија, каже се да се на звезданом небу Србије у тренутку када је рођен Карађорђе, појавила некаква чудна светлост.

*Истио вече кад ће с њородиџи
Серб од Серџке, ње Белоне њраве,
.....
Прем је њризрак још кроз њшаму био,
При свем њшом јој синула је свјеџлосџи,
Пред очима, у окружју дома,
До неколик њшрајала ј минуџа,
Чак у кући њримјеџна је била.*

(Сима Милутиновић Сарајлија, „Србијанка” Београд 1993, 23 песма,
Рођење и неке черте Вождова нарава, прво издање 1826. г.)

Још је прецизнији вождов секретар Јанићије Ђурић који каже: „Кад се Карађорђе родио у Вишевцу, исту ноћ случио се један Турчин на конаку и после вечере заснувши Турчин, чујући плач детета, збуњен и уплашен неким страшним сновиденијем... тергнувши се, поскочи и истерчи напоље од страха и види од југа ка северу велико једно на небу осветљење као дугу.“ Он даље наводи да Турчин благосиља мајку: „Вала, млада, мени све нешто казује: твој син биће велики јунак и велики човек. Вала, млада, твој син мора бити велики човек и са многим народом заповедати. Збогом остани, чувај добро сина и памти добро шта сам ти казао.“

Податак да се у кући дечакових родитеља на дан рођења налази Турчин указује да се ради о веома старој српској митолошкој матрици. Тај Турчин није описан као освајач, непријатељ и насилник. Напротив, он мајци на порођају дарује дукат. То сасвим извесно није онај и онакав Турчин са којима ће Карађорђе ратовати и какве ће убијати. Очигледно је да се у његовом лику крије врховно старосрпско божанство које се редовно прерушава у странца. Турчин који предвиђа и одређује дечакову будућност и живот се сасвим сигурно може изједначити са српским Усудом који досуђује судбину (Ш. Кулишић, Ж. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*, Београд 1970, с. в. судбина).

Ова легенда веома подсећа и на Јеванђеље по Матеју које каже: „А кад се Исус родио у Витлејему јудејском за време краља Ирода, где дођоше мудраци са истока у Јерусалим и рекоше: Где је цар јудејски који се родио? Јер смо видели његову звезду на истоку и дођосмо да му се поклонимо“.

Осим јаким митолошким елементима, ове легенде имају и веома велики значај за утврђивање тачног датума Карађорђевог рођења. На основу историјских извора зна се да је Карађорђе рођен „баш на светог Ђурђица 3/16. новембра „непознате“ године између 1752. и 1768. године. Та

„чудна светлост“ и „велико једно на небу осветљење“ се сасвим извесно може довести у везу са проласком Халејеве комете поред Земље средином XVIII века. Едмунд Халеј (1656—1742) је утврдио да су комете из 1531, 1601. и 1682. године биле разне појаве исте комете, и предсказао њен повратак крајем 1758. године. То се догодило са малим закашњењем 1759. године. Стога се, на основу ових астрономских података година рођења Карађорђа може сасвим сигурно фиксирати у 1759.

Датум рођења Карађорђа је недвосмислено одредио име детету Ђорђе. Свети Ђорђе, свети Гергије Победоносац, је један од светих ратника Српске православне цркве.

По другој легенди Карађорђе је рођен испод једне букве и имао је „месечину“ на плећима и крилца испод пазуха. У крају где је рођен нема букве, те се тај податак може разумети само кроз јаке митолошке елементе, јер Чајкановић ово дрво доводи у директну везу са змајем, тврдећи да змај живи управо у букви. На основу тих података Карађорђе је изједначен за змајевима из српске митологије, какав је и Змај Огњени Вук, за ког народна песма каже да је на рођењу имао:

„Вучја шапа и орлово крило
И змајево коло под пазухом.“

ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ
ГУЉЕВИЧ

*Борац набија пушку
кремењачу арбијом*

(КАТ. 4)

Родитељ Змај Огњеног Вука је „слијепац Гргур“, а Карађорђеви родитељи су такође „слепци“, односно сиромаси. Тиме су његове змајске особине још више потенциране. Да је Карађорђе оличење српског митског националног јунака и бога говори и народна песма *Почетак буне на дахије*, где само за њега Фочић Мехмед ага каже: „Он царује, а ја субашујем“, док за све друге виђеније људе у Србији каже: „Он је паша, а ја сам субаша“. То се још очитије види у делу исте песме где Турци неуспешно покушавају да ухвате и убију Ђорђа. Народни песник је свестан његове митске снаге и питањем констатује:

„Тко ће љута Змаја преварити,
Тко ли њега спаваћива наћи“.

Тиме је он и децидирано изједначен са змајем.

Историја се није упуштала много у разлоге због чега је Карађорђе изабран за вођу устанка. Народна епика јасно каже: „Ту кнезови нису ради кавзи“, што потврђују и историјски извори. Иако су Турци посекали велики број виђенијих људи у Србији, чак уз помоћ и „благослов“ тадашњег београдског митрополита Леонтија Ламбровића (1801—1813), који је био противник

Карађорђа, у Србији је било довољно других значајних личности које су могле бити изабране за вођу. Чини нам се да је разлог за избор Карађорђа првенствено митолошке природе. Ти разлози су време, место и начин рођења, његово ниско „слепачко“ порекло и занимање свињар. Историјски Карађорђе је био свињар. Народна песма то јасно показује стиховима:

„Па изиђе својему обору,
Међу своји дванаест чобана.
Браћо моја, дванаест чобана,
Устаните обор отворите,
Из обора ишћерајте свиње,
Нека иду, куда коме драго.“

Карађорђе не без разлога ставља на устаничку заставу главу вепра, стари праисконски грб Трибалије, односно Србије (Ж. Андрејић, *Владари Трибала*).

Како историјски извори тврде Карађорђе је пре дизања устанка, код села Јабучја, од стране хајдука буљубаше Живана, био рањен у десну руку, коју је излечио, али је остао сакат у исту. Сакатост у десну руку, у време када је „десница“ са сабљом у руци била основно обележје јунака — хајдука, могла је да буде озбиљна мана и разлог да Карађорђе не буде изабран за вођу. Митолошки

ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ
ГУЉЕВИЧ

*Борац сїреман за
найд јайаіаном*

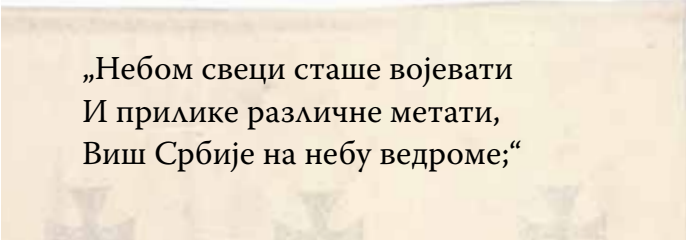
(КАТ. 4)

XIX ВЕК

елементи, између осталог и сакатост као обележје старог српског врховног бога, играли су очигледно примарну улогу и били су далеко важнији од чисто војних.

Постоји још један историјско-митолошки елемент који је утицао за избор Карађорђа за вођу, који се крије у податку да је он при бежању за Аустрију, пред Први српски устанак, убио оца, зато што није хтео прећи преко и што је хтео да их изда Турцима. Тај Карађорђев поступак осликава човека јаке воље и чврстих моралних принципа, који се доследно држи оне народне: „према глави и оца по глави“.

Време дизања устанка је такође митско. Срећење или Обртеније, по народном српском веровању и календару је преломни тренутак када се срећу зима и лето, добро и зло и када се све обрће на боље. Војно-стратегијски Срећење, када је зима још увек у пуном јеку, није време за дизање устанка, а он је ипак дигнут тога дана. Да је време за дизање устанка митско, најбоље илуструје почетак песме *Почетак буне на дахије*:

„Небом свеци сташе војевати
И прилике различне метати,
Виш Србије на небу ведроме;“

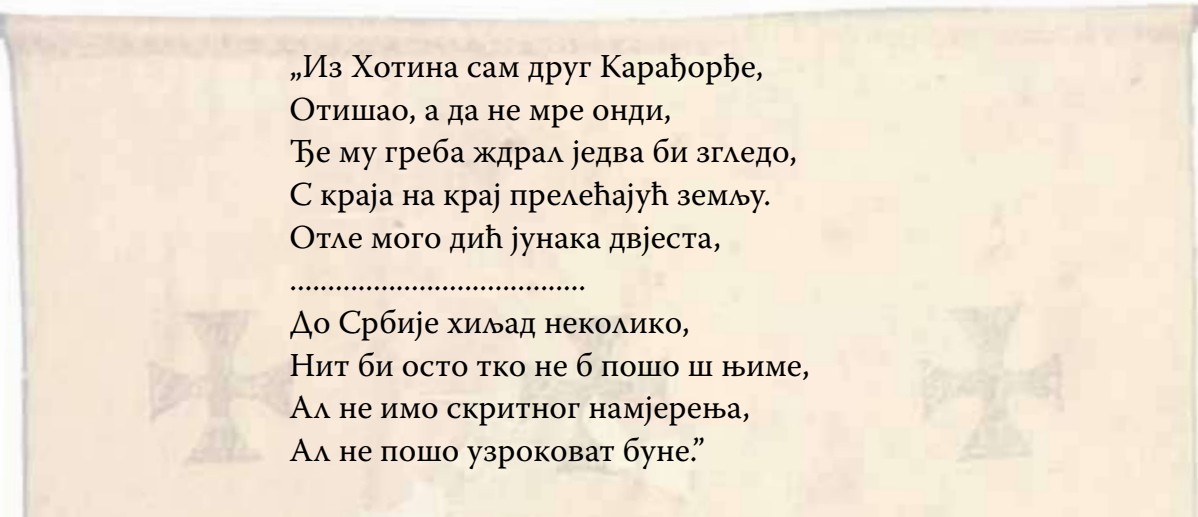
За митолошко дефинисање вожда Ђорђа Петровића врло је битно анализирати и дефинисати његов епитет Црни. Објашњење да је он тај епитет добио од Турака, зато што им је утеривао страх у кости и сејао смрт, наилази на озбиљне потешкоће. Морамо се упитати зашто га Срби зову Црни Ђорђе. Он њима сасвим сигурно није могао бити црн као и Турцима. Осим тога Срби вожда Ђорђа Петровића подједнако зову и Црни Ђорђе и Карађорђе. Његови потомци чак ово друго узимају за основу презимена целе династије, што би било незамисливо да је турско „кара“ Србима значило црн у негативном смислу те речи. Сматрамо да је Ђорђе Петровић надимак Црни добио одмах по рођењу. Тај надимак је и данас чест код Срба. Можемо га пратити и у читавом низу презимена: Црнојевић, Црнчевић, Црнковић, Црнић итд. Сам надимак је нешто што је над, изнад имена, те је зато и веома битно. Логично је да Турци српско Црни преведу са Кара. Претпостављамо да је тада дошло до народног тумачења ове турске речи, која у српском и словенским језицима има сасвим друго значење. Основа или префикс кара је сачуван у читавом низу словенских и српских речи: топоними Каран, Карановац, Караново, Каравуково, Карабурма; хидроним и зооним

Караш; фитоним каравиље; митско биће Караконцула, митски пас Страхинића Бана Караман, глагол карати, руски кара = казна, караул-караула = стража, карагач = брест, карандаш = оловка, каракуља-каракуке = слова, писмо. У руском језику Карачун је божанство које узима душу и по Токарјеву он означава смрт. Становништво источне Србије Крачуном означавају Божић. Украјинци Божић зову Керчун. Стога је сасвим извесно да је турско Кара = Црни, у свести Срба на почетку XIX века имало још једну потврду да је Црни Ђорђе заиста Божији изасланик на земљи и сам Бог. У српској и словенској природној религији постоји Црни бог, документован између осталог и у бројним топонимима: Црни врх, Црна гора, Црна Река, Црна Трава, Црна Бара, Црни Кал, Црни Дрим, Црућа, Црниће, Црнча итд. Црни бог влада црним светом, под црном земљом и у црне дане. Он је бог доњег света, бог мртвих. Српска народна изрека каже: „Ни ђаво није тако црн као што људи говоре“. В. Чајкановић је убедљиво показао да богове у природним религијама, каква је и српска, није методски делити према моралним особинама на добре и зле. Сви они могу бити и добри и зли. Он се пита по чему то да „Црна божанства“ морају бити зла, и тврди да не морају

и нису. Њима је само црна област, односно царство којим владају. Морамо се сетити да је Србија у време бирања Карађорђа за војда завијена у црно, она је црна земља која је неколико векова у мраку. Чајкановић је показао да је српски врховни бог „највећи бог доњег света и највећи национални бог, митски родоначелник целог народа“, сличан келтском Церуносу — богу јелену. Према једној легенди Карађорђе је једне зиме, по мрклој ноћи пронашао и уловио јелена и однео га паши који му се затекао на рођењу у Крагујевац. У њеној митолошкој матрици сачувани су елементи нашег националног Црног бога, господара зиме и мрака коме се жртвује јелен.

У овом раду нисмо се бавили митским елементима у Карађорђевој слици за време самог устанка. Они сасвим извесно постоје. Велике победе које је српска војска под вођом извојевала против војно надмоћније турске силе, добијене су „С вером у Бога“. Са митолошке тачке гледишта Први српски устанак је пропао када је нестало слоге међу војводама. То је аналогно пропасти српског царства на Косову, где: „Великаши, проклете им душе, на комате растргнуше царство“. После пропасти устанка Карађорђе прелази у Аустрију, а затим у Русију.

Након четири године он се враћа назад у Србију. Сима Милутиновић недвосмислено даје разлог његовог повратка:

„Из Хотина сам друг Карађорђе,
Отишао, а да не мре онди,
Ђе му греба ждрал једва би згледо,
С краја на крај прелећајућ земљу.
Отле мого дић јунака двјеста,
.....
До Србије хиљад неколико,
Нит би осто тко не б пошо ш њиме,
Ал не имо скритног намјерења,
Ал не пошо узроковат буне.”

Иако нема скривене намере, Карађорђе се ипак „крије“. Ако је у Русији и Аустрији то морао, питање је зашто се и од кога крије у Србији. Сам Карађорђе је тражио од Вујице Вулићевића да га хитно доведе у везу са Милошем, што је овај преко писара Анте то и учинио. То сасвим јасно показује да се Карађорђе не плаши и не крије од Милоша. Стога се морамо упитати зашто се он прерушен креће од Рамана Дунав до Велике Плане, до кмета Стојадина. Није ли му било и лакше и брже да се са Милошем састане у Пожаревцу поред кога је прошао. Зашто није, када је дошао, директно отишао Милошу у Београд. Зашто Вујица Вулићевић крије Карађорђа у

Радовањском лугу. Сматрамо да су разлози првенствено митолошке природе. Старо је српско веровање да је врховно божанство редовно прерушено и никада не показује своје право лице. Сам одабир Радовањског луга, као места где Карађорђе треба да се сретне са Милошем је дубоко митолошко. Радовањски луг је свети луг словенског бога Радгоста, српског Радована и Радивоја. Именом Радован у српској митологији назива се бог руда и рудника, а самим тим и доњег света, божићни положајник, који је епифанија старинског српског националног бога. На област бога мртвих, на доњи свет, указује и глагол „радовати“: „тако ми земље која ме је

ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ
ГУЉЕВИЧ

*Борац са њушком
о рамену*

(КАТ. 6)

ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ
ГУЉЕВИЧ

*Борац са
ишшиољима
у рукама*

(КАТ. 7)

дала и која ће ме радовати“. Радован је бог доњег света, бог гробар — *deus sepultor*. Аналогије за име Радован имамо и у имену грчког бога Харона, који је једна од хипоста бога доњег света, које је свакако у вези са глаголом „обрадујем се“. (Чајкановић В. *Мити и религија у Срба*, 446). Он као национални бог, у данима потиштености и робовања под туђинцима, иде пред својим народом у борби, побеђује непријатеље, ослобађа свој народ и сасвим у својој месијанској улози дочава златни век.

Само убиство Карађорђа изведено је на митолошки начин. То је пре била класична људска жртва принета на олтар Србије. В. Чајкановић тврди да „постоји старо веровање да је драговољна смрт истакнутог великог човека, човека који по својој ваљаности, памети или друштвеном положају нешто значи — да је таква смрт спасоносна за његову околину“. Епски јунак Ђерђелез Алија, када је освојио Будим, скочио је негде у провалију „за цареву здравље“. Не желећи да брани Милоша, морамо да се упитамо, није ли он могао, знајући да за Карађорђев долазак знају само он, Вујица Вулићевић, кмет Стојадин и писар Анта, да га у тајности ликвидира и уклони као могућег политичког противника. Милош то није урадио. Он сазива народне старешине које доносе

одлуку „да се Карађорђе жртвује“. Милош у својим мемоарима каже: „Видим да другог бити не може, но мора сада, или он један или ми сви жртва бити. Боље је, мислим, да се он један жртвује, а народ спасава.“ Наум Ичко на питање шта да се ради је рекао: „Радите то, што с прасетом уочи Божића“. Очигледно је тада донета одлука да се Карађорђе, већ тада сматран за божанство од чијег се доласка сам Милош по сопственом признању пренеразио, жртвује. Карађорђе није осуђен. Он није ликвидирао као што су ликвидирани други Милошеви противници. Он није жив предат Турцима. Карађорђе је у Србију дошао сам, јер писара Наума не треба рачунати у неку озбиљнију пратњу и заштиту. Милош је Карађорђа могао да ликвидира тајно, скоро без сведока. Он то чини јавно. Као што је познато Карађорђе је убијен у зору на Аранђеловдан летњи 26. јула 1817. године. Убиство је по налогу кума Милоша извршено секиром. То је још једна потврда да се ради о дубоко митолошком чину. Летњи Аранђеловдан је посвећен архангелу Гаврилу. По српским народним обичајима тога дана се приносила животињска жртва, клао се во и приређивала заједничка гозба. Вујица Вулићевић је у Радовањском лугу уочи убиства и приредио скромну гозбу. Убиство је извршено у зору, јер се тада

рађа нови дан и ново сунце. Убиство је изведено секиром. Зашто? Сви други начини су били „елегантнији и сигурнији“. Историја каже да су Карађорђа убили кумови Милош и Вујица. Божански и божији кум, који је крстио Исуса је Свети Јован. Његов основни атрибут је секира, која се редовно приказује на иконама. Она подједнако симболише свечево страдање када му је одсечена глава, али исто тако и оруђе којим се крчи пут ка Богу и истини. Сличност са Карађорђевићевим убиством је више него евидентна. Секира је свети предмет код српског народа. Она има велику улогу у култу. Важно је напоменути да приликом ритуалних убистава, секира преузима на себе све грехове.

На крају је важно напоменути да титулу „вожда“ има само Карађорђе, а пре и после њега ниједан други владар. Милош Обреновић, само две године после пропасти Првог српског устанка, не усуђује се да је узме, већ бива проглашен за књаза.

Сви наведени подаци указују на читав низ митолошких елемената који прате вожда Карађорђа од рођења до смрти. Они показују да су његов живот, дело и смрт били дубоко митолошки повезани и предодређени. Ту се кроз једну личност показује сва сложеност синкретизма старе народне српске и хришћанске религије и митологије.

Драган Јацановић, Народни музеј Пожаревац

ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ
ГУЉЕВИЧ

*Портрет вoждa
Карађорђa*

(кат. 8)

АЛЕКСАНДАР СЕРГЕЈЕВИЧ ПУШКИН,

*Песма о Црном Ђорђу,
(Песнь о Георгии Черном), 1830.*

Два се вука у јами не їризу;
Син са оцем у шийљи се їложи;
Сина кори Пеїтар осїарели:
“Бунїовниче, зликовче їроклейи.
Не боїиш се їи Госїода боїа,
Са сулїаном зар замећеш кавїу,
С беоїрадским їашом да војујеш?
Или си се с две родио їлаве?
Сам їроїадни, мрски їроклейииче,
Шїио Србију целу сахрањујеш?”
Мрїодно му Ђорђе одїовара:
“Јеси ли се с умом ойросїио
Када лајеш без їамейи речи?”
Још се їоре Пеїтар расрдио –
Горе бесни и још їоре ружи;
У Беоїрад хоће да се крене.
Турком да да нейокорна сина
И да јави їде се Срби крију;
Излази он из їећине мрачне.
Ал’ је сїарца Ђорђе достїиїао:

“Повраїи се, оче, йовраїи се.
Ойросїи ми у љуїини речи”.
Пейтар њеїа не слуша и йреїи:
“Биће шеби, йроклей издајниче!”
Пред њеїа је син ѿад исїрчао,
До ноїу се сїарцу йоклонио.
Но не їледа Пейтар остїарели...
Оїей їа је Ђорђе йрисїиїао,
За косу їа йрихваїио седу:
“Повраїи се, Госїодом їе кумим,
Не їерај ме на зло искушење!”
Љуїиїио їа сїарац одїурнуо,
Кренуо се йуїем беоїрадским
Горко се је Ђорђе зайлакао.
Поїеїао йишїиољ иза йаса,
Одаїео и одмах скресао.
Завайио Пейтар йосрћући:
“Помози ми рањеноме, Ђорђе!”
И на друм се мрїав сройошїао.
Оде Ђорђе їрком у йећину;
Пред њеїа је мајка исїрчала:
“Шїа је, сине, камо оца ївоїа?”
Сурово јој Ђорђе одїовара:
“За їрїезом сїар се йонаїио
Па на друму беоїрадском сїава”.
Она се је јаду досеїиїила:
“Да од боїа йроклей будеш црни,
Шїо йоїуби родийеља своїа!”
Од їо доба Пейтровићу Ђорђе
Међ’ људима йрозвао се црни.

ПРИКАЗИВАЊЕ ПРЕДСТАВЕ О СРПСКОЈ РЕВОЛУЦИЈИ – ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ – И ВОЖДУ КАРАЂОРЂУ 12. СЕПТЕМБРА 1812. У ПЕШТИ

Позоришна представа у част Српске револуције – Првог српског устанка и њеног Војда Карађорђа Петровића, одржана је 12. септембра 1812. године у Рондели (*Rondela*, Мађарско позориште) у Пешти, као „затворена представа само за Раце и Грке“. Ова представа је приказана на мађарском језику, али са дивним српским песмама које је компоновао тада четрнаестогодишњи композитор Габор Роткреф (*Rothkreph*, касније чувени композитор сценске музике у Мађара), а певала их је најбоља глумица из ансамбла Иштвана Балоба, Розалија Сепатаки (рођена *Rosa Schönbach*, чије је презиме преведено на мађарски као Сепатаки), касније примадона Пештанске опере. Она је сваку строфу отпевала прво на мађарском, а затим и на српском језику. Тада се по први пут чула српска реч и српска песма са велике Мађарске националне сцене. Ово драмско дело је написао Иштван Балог, управник Мађарске националне по-

зоришне дружине, редитељ представе и глумац у овој представи, а идеју о писању дела, према неким мађарским изворима, дао је познати мађарски песник Јожеф Катона. Балог је био један од пионира мађарске драматургије и позоришта, а пошто је био пријатељ многих Срба, којих је тада било веома много у Будиму и Пешти, а знао је и српски језик, оценио је да дело треба да буде приказано у форми „комада са певањем и пуцањем“, али и са јасном поруком о разлозима дизања Устанка, односно Српске револуције и о високим моралним и етичким принципима како Војда тако и свих других устаника који су на јуриш заузели Београд 1806. године.

Дело под насловом *Црни Ђуро или Освајање Београда од Турака, Ироказучеири чина* (*Cerny Gyuro vagy Belgradnak, megverte a Torokoktol, Nezo Jatek 4 Felvonas*) има 61 страницу формата 20,5–26 цм. У Балоговом

АЛЕКСЕЈ ВАСИЉЕВ

*Карађорђева
застава*

(кат. 9)

УРОШ ПРЕДИЋ
*Портрет вoждa
Карађорђа*

(кат. 10)

делу помињу се многе историјске чињенице о устанку, Вожду Карађорђу и борбама, пре него што их је објавио Вук Караџић, односно Леополд Ранке у својој чувеној књизи *Српска револуција* (Хамбург, 1829). Балог је податке и веродостојне вести добијао директно од Срба који су помагали устанак и радили на његовом ширењу, а подстакнут је и Катонином идејом да ће многи Срби доћи на представу, јер их је тада било много на падинама Будима, испред зидина, где су чували Будим од Турака (Ratzenstadt – Српски део града). Сама идеја о приказивању Српске револуције била је у духу Балоговог концепта савременог мађарског позоришта, јер је он на својој сцени приказивао дела Молијера, Шекспира, Шилера, Лесинга, херојске трагедије из мађарске историје и савремена дела европске драматургије.

За нашу тему је од значаја и чињеница да су овој „затвореној представи“ присуствовала и четири шпијуна, који су високој Дворској полицији послали извештаје већ сутра, после виђене представе. Полиција је предложила цару да забрани представу и да наложи проналажење оних који су дозволили да до представе дође, јер је цар већ раније (1808) забранио штампање и ширење било каквих вести о Српској револуцији и сличним активностима упереним против

Турака, односно Турске царевине са којом је био у добрим суседским односима.

Представа о Црном Ђорђу и Српској револуцији била је под присмотром јер је приказивала велики народни устанак чији је основни циљ ослобађање од турске власти и обнављање српске државе на старим немањинским темељима, на православној вери, на српском језику и ћириличком писму, на Косовским легендама, на народним песмама и на српској градској култури. Страх од евентуалне нове, односно Обновљене Србије, као нове државе али у старим духовним и национално-културним оквирима, са тенденцијом трајнијег и дубљег повезивања са православном Русијом која није била добродошла у постојећој геополитичкој подели између Аустријског и Турског царства и у време Наполеонових ратова. Не треба да заборавимо да је Наполеон неколико пута сугерисао Турцима да спрече Српску револуцију односно Устанак, а његови официри су подучавали турске артиљерце на новим топовима на положајима против Срба.

Балогово драмско дело *Црни Ђорђе* како се најчешће називало, није нека висока драматургија, међутим, његов значај је у актуелности самог дела које се приказује у време док још траје Обновљена Србија и док јој је још Вожд Карађорђе на челу. У самој одлуци

српског народа да се определи за најкрвавије битке, са девизом „слобода или смрт“, како се наводи у тексту драме. Ово дело је добило дозволу за извођење од високе Угарске Краљевске цензуре и ту дозволу је потписао цензор који се чудном игром случаја звао Ђорђе Петровић.

Представа је доживела незапамћен успех и приказивана је неколико пута пре забране играња. Био је то прави савремени политички театар који је откривао истине које се нису смеле сазнати из других јавних извора. У ствари био је то дах Француске револуције, оне праве са Дантоном и Робеспјером. Не заборавимо да је у Пешти откривена *Ћелија Јакобинаца* који су заговарали дизање устанка, а њен „вођа“ је био један Игњат Мартиновић, свакако нашије-нац. Зна се да су сви уморени у Пешти, на „Крвавој Пољани“ 1794. године.

Црни Ђорђе је дело неодређеног жанра. У њему се, у Брехтовом духу, нижу сцене које су повезане једним главним циљем: приказивањем Српске револуције / Првог српског устанка као ослободилачког покрета који тежи ослобађању од дуготрајног турског ропства, истеривању Турака из српских простора, ослобођењу Београда као главног града српског народа и обнови Српске државе као једне од најстаријих држава на Балкану. Дело има више „токова“, мешају се велике сцене са ратним садржајима, са сценама љубавним, са низом споредних сцена у којима се приказује Карађорђе као главна личност устанка, од њега све потиче, све се враћа к њему и он представља великог митског хероја, неподмитљивог, праведног, храброг, који руководи биткама и предвиђа догађања.

Главне личности у делу су:

- Cserny Gyorgy, Szervianak Goszpodarja Nagy Ur
- Mladen Jakab Lang Ur
- Glavas Szilagy Ur
- Rusitza, ennek Testevere, Damian Kedvelle Szeppataki L.
- Harafeitzi, egy Harumbassa Gorog Ur
- A Betyarok Eloljaroja Kemeny Ur
- Damian Kozember Balog Ur (igrao kovača)
- Ambrus Czigany, Belgradi Kovatsv Deri Ur.

ЈОВАН БИЈЕЛИЋ

*Портрет
Крађорђа*

(КАТ. 11)

ЛУКИЈАН БИБИЋ

*Портрет
Васе Чарайића*

(кат. 12)

Иначе у представи је играло 19 глумаца и глумица, чланова Балогове дружине.

Балог је увек себи додељивао мале, споредне улоге, иако је био управник Путујућег позоришта, редитељ и преводилац дела која је приказивао. За њега бечки дворски шпијуни кажу да је знао српски, односно како пишу „илирски језик“, а претпоставља се да му је мајка била од нашијенаца, Српкиња, Хрватица или Буњевка.

Радња се догађа у Смедереву и Београду од 1804. и почетка устанка до 1807. године и заузимања Београда. Приказан је избор Карађорђа за Вожда. После једне победе над Турцима он забрани пљачку и развлачење плена, што код неких устаника изазива револт. Незадовољни његовом одлуком они га нападну, али он их све савлада. Када он нешто одлучи више не прима туђе савете, нити примедбе. По оделу се не разликује

од обичних бораца, а један део тајне његовог успеха лежи и у великој привржености својим саборцима.

Навешћемо неке делове из *Црног Ђорђа* у преводу Имре Девића са старог мађарског језика, на коме је дело писано, како би читалац стекао одређену слику о најзначајнијим моментима у представи, односно последњим сценама из друге верзије Балогове драме, јер он је стално дотеривао, мењао и усклађивао према потребама публике и заваривања цензуре и шпијуна.

Други чин, прва слика. Улица у Смедереву. Црни Ђорђе, Главаш, Сима Марковић и други. Ослоњени на оружје разговарају и чекају. После препирке са Симом да ли треба сада престати са устанком и покорити се јачој турској сили или наставити борбу даље, до коначне победе, Карађорђе узима реч и каже:

„...Говорићу само онима у чијим грудима јуначко срце куца. Само онима који борбу и све њене недаће сматрају својим животним смислом. Сада, када нам се срећа насмешила, када нас у свој загрљај прихватају сва хришћанска насеља, када смо турске чете довели до слома и када их посматрамо како беже пред нама – ко би могао да буде тај који би скрштених руку пошао у своју колибу? Не! Сада је прилика да докажемо колико волимо нашу отаџбину. На оружје, браћо! На живот или смрт! Живот или смрт за отаџбину..

Сима: Вероватно нам предстоји ово последње...

Карађорђе: Нека буде! ОНАЈ КОЈИ ЈЕ УЗЕО ОРУЖЈЕ У РУКЕ
ТАЈ СЕ И ОДЛУЧИО.“

У другој слици, на истом месту радње, долази Милетић, турски посланик из Београда.

„Милетић: Браћо моја, хришћани. Ја сам посланик мира. Молим за пажњу... Долазим право из Београда, шаље ме бег да вам понудим милост ако положите оружје.

Карађорђе: Милост?! Обећање лепо звучи. Али, нама је ипак сасвим свеједно, јер оно што нисмо никада уживали, за шта никада нисмо ни знали, његов значај не можемо ни да ценимо.

Милетић: ...Ако се будете покорили, добићете слободу записану у ферманима. Нека вође ове војске само дођу у Београд где ће се о свему томе моћи посведочити усмено и писмено.

Карађорђе: У Београд?! Ми ћемо тамо сигурно доћи, али тада ћемо тамо и остати!... Већ је прошло 400 година како нас угњетавају, како нам цркву и веру нашу исмејавају. Ево, овде стојимо под оковима ропства и не можемо да уживамо благодети живота које имају други народи, Енглези, Французи, Немци. Мене је судбина предодредила да будем на челу једнога народа, иако не знам поштено ни своје име да напишем. Али се зато заклињем да ћу га сабљом урезати на чело нашим непријатељима, безбожницима.

Иди, и реци ономе ко те је послао да ми немамо никаквог поверења у њих и да ћемо Београду изручити нашу поруку топовском паљбом.

ЛУКИЈАН БИБИЋ
*Портрет Јакова
Ненадовића*

(кат. 13)

ЛУКИЈАН БИБИЋ
*Портрет
Илије Бирчанина*

(кат. 14)

Милетић: Ко те је поставио да будеш на чело народа? Да говориш у његово име. Ја се обраћам вама свима. Прихватите мој предлог.

Главаш: Сви смо ми проговорили кроз његова уста. Чуо си наш одговор и сада иди!

Милетић: Намерно желите у смрт?

Карађорђе: Ми ћемо се борити по пустарама, гладни, по планинама, жедни, подносићемо све тегобе – чак и када би се шума, којим чудом претворила у Турке, а лишће у куршуме.

Наша одлука је тако постојана да на овој земљи нема такве слаткоречивости која би нас могла завести и одвратити од наше одлуке. Зато се окани ових момака које си хтео да придобијеш јер би само могао да се увериш у њихову храбру одлучност и да чујеш штошта о сопственој подлости.“

Дело је играно са много статиста, са раскошним српским костимима, уз пратњу оркестра Мађарског театра, а завршавало се ватрометом и сценом Београда у пламену (као што је описао Jozsef Waldapfel у књизи *Balog*, први том, 1932). Проткано је дивним песмама, а спектакуларност је само једна страна представе.

Много значајнија је друга страна представе, сам садржај и смисао дела, његова порука и основна идеја у којој доминира мисао: СЛОБОДА СЕ СТИЧЕ ВЛАСТИТИМ СНАГАМА, ОТПОРОМ, ОРУЖЈЕМ,

ВЕРОМ У ПОБЕДУ И ЈЕДИНСТВОМ ТЕЖЊИ УСТАНИКА И НАРОДА.

Дело се завршава приказом ВЕЛИКЕ БИТКЕ ЗА БЕОГРАД. Напад почиње тако што један српски устаник/глумац утрчава у гледалиште кроз публику, пуца на Турке на сцени, повезујући публику са сценском радњом, а завршава се сценом у којој ТУРЦИ НА ЈАСТУКУ ИЗНОСЕ КЉУЧЕВЕ БЕОГРАДА И ПРЕДАЈУ ИХ КАРАЂОРЂУ. БЕОГРАД ЈЕ У ПЛАМЕНУ, УСТАНИЦИ СА КАРАЂОРЂЕМ СЛАВЕ ПОБЕДУ. Последње речи драме изговара Карађорђе и

оне су упућене устаницима: „Некада сам вас молио да у тешкоћама не губите наду, да се не плашите надмоћнијег непријатеља, а САДА ВАМ ПОРУЧУЈЕМ ДА ПАЗИТЕ ДА ВАС НЕ ЗАСЕНИ ВЕЛИКА СРЕЋА ПОБЕДЕ!...“

Данас знамо да су већ припремање представе пратили царски шпијуни, и они су једино тачно утврдили датум премијере, понашање публике, национално-културне и политичке ефекте.

Један агент/шпијун истога дана шаље извештај у Беч. „NB (nota bene) Pester Br. 13. дана 12. септембра 1812. – Данас ће се у Угар. националном позоришту извести *Црни Ђорђе* (*Georg Cerny*) и за тај комад су одштампане ове позивнице, што се до сада никада није десило, и играће се само на задовољство Срба (*Ratzen*) и Грка.“

Видимо да је агент знао, пре одржавања представе, место извођења (*Rondela*), за тајност овог сценског чина, за позивнице и плакате, које нажалост или нису сачуване или су уништене. Оне би биле прве плакате и позивнице у историји српског, односно српско-мађарског позоришног заједништва.

Овај извештај је само део подужег извештаја који нам није сачуван, а поред осталог говори о праћењу Срба, Грка и Мађара и других, и о њиховом држању према Наполеону,

који је тада на Москву пошао био, а затим и о тајном лифEROвању оружја за Српску револуцију / Устанак, а и о састанцима „Влашких Илира“ (*Walachische Illyren*), и другим значајним догађајима из Пеште и Мађарске, сврставајући тако представу *Црној Ђорђа* међу најзначајније догађаје у Пешти тих дана. О томе говори и чињеница да су четири агента пратила приказивање Српске револуције на сцени Националне позоришне дружине Мађарске. Пратили су и одраз представе на становнике Пеште и покушавали су да добију рукопис текста.

Агенти су врло различито схватили и описали саму представу и реакције публике, међутим агент под шифром „А. а.“ је видео и осетио, односно разумео дубљи смисао представе и у свом извештају број 210 (*No. 210, Rapport den. 1-ten Oktbr. 1812*) каже:

„У свом рапорту бр. 206 јавио сам о представи народног комада (*Volksstück*) *Црни Ђорђе* (*Czerny Georg*), и томе приложио и позоришне плакате. – Садржај комада је у томе да се Илirsка нација у току многих година осећала потлаченом, углавном, од својих виших господара, Високе порте, и да сва њена права и слободе и привилегије које су јој дате под светом заклетвом, нису одржане; у најтежим недаћама, дакле, устао је Црни Ђорђе и

НЕПОЗНАТ АУТОР

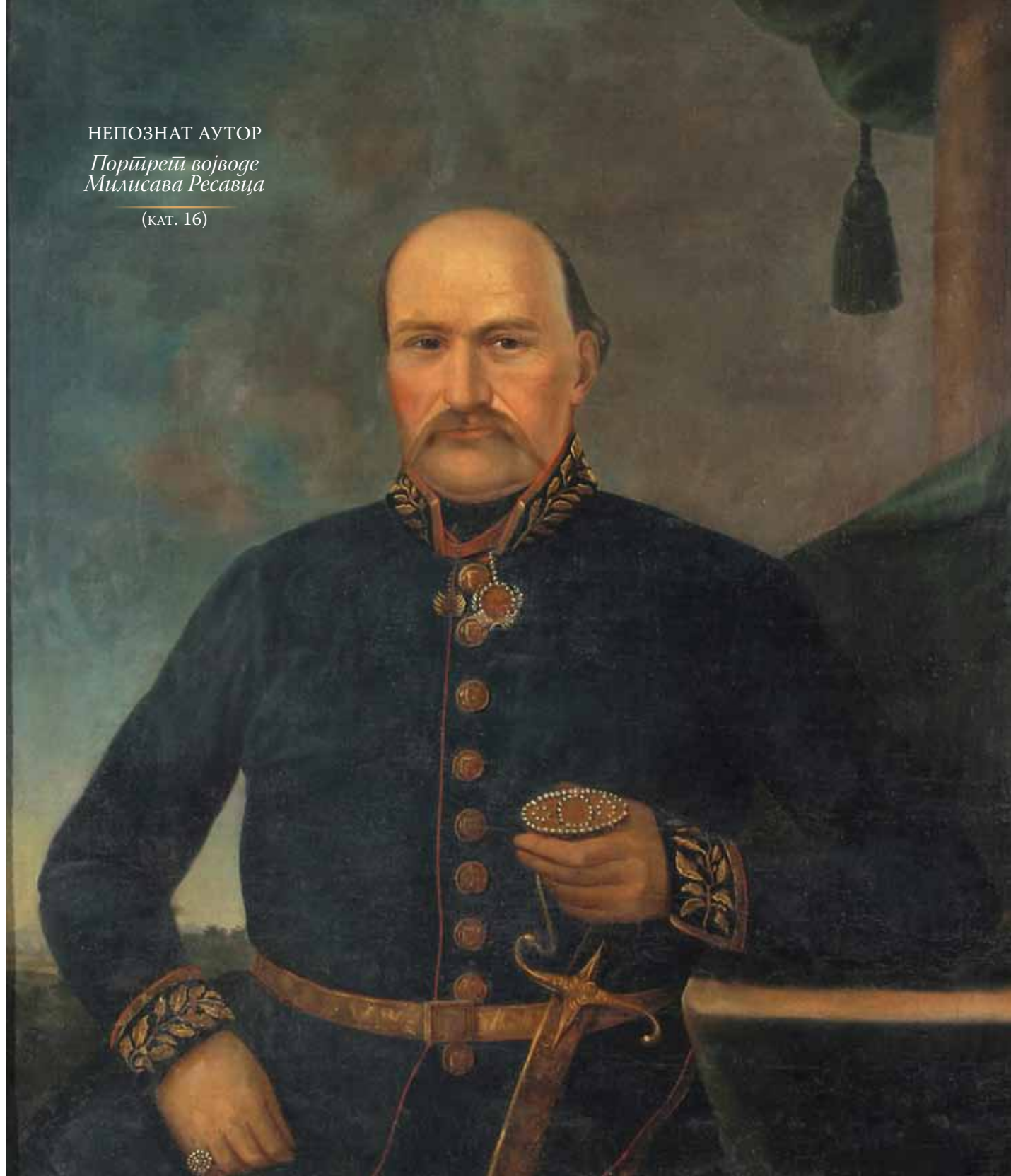
*Портрет
хайдук Велка*

(кат. 15)

НЕПОЗНАТ АУТОР

*Портрет војводе
Милисави Ресавица*

(КАТ. 16)

наговорио је већину незадовољника да се прихвате оружја, ДА БИ СЕБИ И СВОЈОЈ НАЦИЈИ ПУТЕМ СИЛЕ ИЗВОЈЕВАЛИ (ПОВРАТИЛИ) ИЗГУБЉЕНА ПРАВА.

Певане су и слободарске песме на илирском језику, које су наишле на безумно одобравање. (...) Дело се приказује скоро сваке недеље једанпут уз бескрајно одобравање.“

Нажалост његов извештај бр. 206. није сачуван, или га нисмо могли пронаћи.

Већ 5. октобра 1812. послушни шеф полиције шаље цару предлог да нареди Угарској дворској канцеларији повлачење и најстроже испитивање дела „...а до тада такође благоизволети ЗАБРАНИТИ СВАКО ДАЉЕ ПРЕДСТАВЉАЊЕ.“

Цар је наредио да се забрани приказивање комада и да се поведе истрага против оних који су дозволили приказивање.

Угарско Краљевско намесничко веће је тек 1813. дописом одговорило на захтев цара Франца првог, објашњавајући да му излази у сусрет, али да су претходно (пре давања дозволе за извођење) обављене све потребне формалности. Одлука коју доноси овај највиши политички врх у Угарској гласи:

„ОДЛУКА – Истина је да се у овом рукопису ништа не супротставља правилима цензуре, нити се описује други политички положај Срба до ли онај који је у Бечке

Ефемериде унесен, али ипак то што је Краљевско намесничко веће установило да ова ТЕМА, КОЈА СЕ ОДНОСИ НА ЈОШ ЖИВЕ ЛИЧНОСТИ И ЧИЈИ ЈЕ ГЛАВНИ САДРЖАЈ УСТАНАК ПОМЕНУТИХ СРБА ПРОТИВ ОТОМАНСКЕ ПОРТЕ, КОЈА ЈЕ САДА ПОВЕЗАНА ПРИЈАТЕЉСТВОМ СА АУСТРИЈСКОМ МОНАРХИЈОМ, ...одлуком таквом, дакле, утолико мање може да се, уз покорно мишљење ово најпослушније Кр. угарске дворске канцеларије, *одобри*, кад су већ овде исто тако понизно примљена, највиша наређења Вашег Пресветлог Величанства...“

Одлуку је потписао гроф Ердеди. Из ове одлуке избија понизно стрпљење, али и доста горчине.

На ову Одлуку цар поново пише Угарској дворској канцеларији:

„Намесничко Веће, будући да је – мада је било опоменуто од стране цензора на Моју одлуку којом се забрањује објављивање списка који се односе на кретање Срба – одобрило извођење ове драме, ТРЕБА ДА ИЗЛОЖИ ДА ЊЕНО ИЗВОЂЕЊЕ ИПАК И ДАЉЕ ТРЕБА ДА ОСТАНЕ ЗАБРАЊЕНО.

У Бечу 14. априла 1813.

ФРАНЦИСКУС ПРИМУС с.р.“

То је требало да буде крај приказивања Црног Ђорђа и ослобађања Београда, у Пешти. Последња заказана, плакатирана представа за 12. новембар 1812. забрањена је. Ипак, дело је играно још неколико пута у Пешти – 1830, 1834. и 1857.

Балог је са својом Мађарском националном позоришном дружином отпутовао у провинцију. Према забелешкама из његовог *Дневника* (Balog Istvan. *Naplója*) он је на својим дугачким путовањима приказао *Црног Ђорђа* у педесетак места, градића и двораца великаша, а вероватно и српских богаташа (Алојз Ујес. *Карађорђе у драми и њозоришћу*. Српска академија наука и уметности, Београд, 1970).

Истина о Српској револуцији/Првом српском устанку ширила се кроз Угарску, кроз Аустријске провинције, кроз Војвођанске градове током 19. века. Ми још нисмо стигли да изучимо где је све Балог приказивао свог *Црног Ђорђа*, али ни Мађари.

Изгледа да је Јоаким Вујић, „отац српског позоришта“, присуствовао представи или био у неком договору или дослуху са Балогом, а познато је да је још 1806. године из Земуна дурбином посматрао како Карађорђе са устаницима заузима Београд. Он је превео Балогово дело, вероватно одмах после првих представа, али га је

поднео оном истом цензору књига Ђорђу Петровићу, који је дозволио Балогу да игра *Црног Ђорђа*. Иако га је цензор одобрио овај Вујићев превод за штампање одмах после примања Вујићеве молбе, са образложењем:

„...ипак понизно сматрам да се исто дело може одобрити за штампу, због следећег: јер је баш та трагедија на мађарском језику, у Пешти, три пута ове године јавно изведена у Угарском позоришном удружењу, по дозволи овог узвишеног суда, а, затим и с тога што ће биографија самог тог Црнога, на немачком језику, у Бечу, исте ове године, као што стоји под 2. штампана угледати светлост јавности.“

Цензор Ђорђе Петровић је потписао своју дозволу, односно предлог за штампање „... у Будиму дана 11. децембра 1813. године“.

Нажалост, више власти нису дозволиле „...штампање дела азбуком ћирилском“. Вујић је са собом носио свог *Црног Ђорђа* или *заузимање Београда од Турака* скоро кроз цео свој живот, и успео да га штампа тек 1843. године код Каулиција у Новом Саду (преминуо је 1847).

Вујић је вероватно Балогово дело превео, посрбио и на свој начин „прерадио“ одмах 1812. док су још извођене представе у

ПРОИТА (МАТИА) ПРОИТАДОВИЋА

ЧЛЕН СВЕТА ГРИКОГ

Редок змишис Архим и Свјетославски Уставури Катарис

Високог Свјетослава и Свјетослава

Високог Свјетослава

АНАСТАС ЈОВАНОВИЋ

*Прои́та Ма́тија
Не́надовић*

(кат. 17)

АНАСТАС
ЈОВАНОВИЋ
Јунак у Рајића
(кат. 18)

ПОСЛАНИЦИ РАЈИЋА

*Својим и својим дјететом 1813. год. убијеном и погинулом
и погинулом француском војскама.*

Пешти, али је мудро ћутао, јер је почетком следеће године (8. јануара 1813) добио велико признање са још девет српских учитеља, као један од најбољих учитеља у српским школама у Угарској, па је попричекао да добије ту велику награду, али и да види шта ће бити са Српском револуцијом / Устанком и Карађорђејем, па тек онда да поднесе молбу за штампање превода.

Верујем да је Ј. Вујић осетио тај велики историјски тренутак када је мислио да треба да српско грађанско, световно позориште започне на српском језику са Балоговим, односно његовим делом *Црни Ђорђе или заузимање Београда оџ Турака*. Изгледа да је део свог „позоришног школовања“ Вујић апсолвирао у Пешти, док је живео у Сент Андреји, јер ће му управо Иштван Балог, Ланг Адам – чувени мађарски глумац, преводилац и организатор позоришног живота у Мађара, који је у Балоговом Црном Ђорђу играо највећу улогу после Карађорђеве Јакова Младеновића – Тома Фехер, шеф сценске технике у Рондели, затим Ј. Јакобовић, члан техничког сектора у Рондели и Милован Видаковић (1780–1841), познати српски писац, бити потписници и гаранти на Молби за приказивање Коцебуове *Крешћалице*, коју је Ј. Вујић поднео високим властима у Пешти 22. јула 1813. године.

Јоаким Вујић није одустао од стварања српског позоришта, он свој превод и посрбу Балоговог *Црног Ђорђа* већ 17. августа 1815. приказује у Градском позоришту у Сегедину, иако се зна да је цар забранио приказивање Балоговог дела. Изненађује и вест *Уједињених будимско-пештанских новина* (*Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*. 28. Sept. 1815) које на првој страници објављују захвалницу Ј. Вујићу који је приход са представе „херојске драме под насловом *Освајање Београда*, на илирско-српском језику“ поконио у добротворне сврхе“ (Ј. Вујић, *Животописаније*. Карловци, 1833. стр. 427–428). Иако је представа дата уз одобрење власти, била је то вешта превара, јер је Вујић са сегединским српским свештенством успео да убеди власти да се дело игра и да је дозвољено. Он је већ 4. септ. 1815. у Новом Саду приказао своју верзију Балоговог дела *Црни Ђорђе или Ошјаије Београда оџ Турака*. Тако је остварио свој сан, да српској публици на српском језику прикаже *Освајање Београда од Турака* у тренутку када су српске војводе са породицама још биле у Новом Саду, који је био пун избеглица. Аустријске војне власти су биле затечене и узнемирене, јер су на границама већ пристигле турске трупе које су могле свакога тренутка да крену у акцију. Покренута је велика војна

и полицијска машинерија и након чешћег приказивања представе, тек 5. децембра 1813. представа је забрањена. Вујић је стражарски спроведен у своју Бају.

Војне власти из Беча шаљу дописе у Сегедин, Суботицу, Сомбор и Темишвар, тражећи од магистрата ових градова да хитно одговоре да ли је у њиховим градовима приказивана Балогова драма о Карађорђу и Српској револуцији. Сви су одговорили да није, само је Сегедин одговорио да је преварен. Подвући ћу чињеницу да су више од половине сенатора били Срби.

Још једном је Балогов *Црни Ђорђе* свечано приказан у Пешти у Националном театру и то за Балогов јубилеј. Свечана представа одиграна је последњег дана сезоне 31. августа 1857. године.

Балог је дело посебно приредио и претворио га је у спектакл са српским народним колима за која је наш познати композитор Корнелије Станковић компоновао музику, док је мађарски композитор Н. Ђерђ (Novak Gyorgy) компоновао друге мелодије. Све је имало свечани, свечарски карактер. Успех је био изузетан, али један критичар напомиње:

„...Чули смо да су Иштвана Балоба глумци наградили златним венцем за овај његов јубилеј...”

То се обично радило на сцени пред публиком, сада је то било опасно. БАЛОГ ЈЕ ЗАИСТА ОВЕНЧАН ЗЛАТНИМ ВЕНЦЕМ, АЛИ ИЗА СЦЕНЕ!

Балогова драма о Српској револуцији / Устанку није прва, јер је Фердинанд Кулмер (Johann Baron von Kulmer) војни заповедник у Загребу, још 1807. године написао драмско дело *Храбри Срби* (*Die tapferen Servier*), које је приказао 1807. године у свом приватном позоришту у Загребу. Извела га је немачка професионална позоришна трупа Ј. Бубенхофена која је боравила у Загребу 1803–1817. Дело нисам успео да пронађем, а при свом истраживању у Институту за театрологију ЈАЗУ у Загребу 1969. показали су ми само „кошуљицу“ у којој је некада био смештен рукопис.

Најзначајнија представа о Вожду и Српској револуцији приказана је у Бечу, у чувеном Царско-краљевском и Дворском Бургтеатру 1849. године. Наслов драме је *Црни Ђорђе* (*Czerny Georg*), а писац је био Антон Панаш (А. Pannasch). Била је то величанствена позоришна представа, али без цара и његове породице у свечаној ложи, јер то је било време када су револуционари у Бечу већ почели да разваљују капије царског двора а царска породица је избегла.

Тада је на сцену овог царског театра ускочио Карађорђе са својим устаницима. Међутим, у живом животу су Козаци из царске Русије, чете Бана Јелачића и војска Книћанинова, успели да ослободе Беч од револуционара и помогну рестаурацију Аустријске царевине. Спектакл о Српској револуцији су припремили најбољи глумци Бургтеатра. Карађорђа је играо Л. Леве (Ludwig Löwe) велики првак Бургтеатра, а неки критичари су оценили да му је то најбоља улога у каријери.

Од 1804. године до наших дана одраз Српске револуције / Првог српског устанка са Вождом Карађорђем на сценама Европе и Југославије је указао на велики интерес позоришта за нашу тематику. Прикупљајући податке и документацију и драмска дела

о Српској револуцији успео сам да до сада (2012) прикупим преко 50 (педесет) драмских дела на шест језика (*Карађорђе у драми и њозоришти*у, Зборник радова са научног скупа: У славу великог војда – Карађорђе у драми и на филму; приредио Ненад Љубинковић, Велика Плана 1996, стр. 96–114).

Скоро ни један војсковођа у историји није добио тако значајно место у позоришној уметности као Карађорђе. Надам се да ће млађи истраживачи успети да са више интереса и знања проуче и објасне тај феномен.

Алојз УЈЕС, ред. проф. Факултета
драмских уметности у пензији

ВАСКО ПОПА

Смрти Црној Борба

На спавању му одсеку главу
Однели је у град цара пса
И бацили је пашчади

Кад се пробуди поћи ће по њу
Са црном марамом у левој
И црном ружом у десној руци

У сусрет ће му изићи
Курјаци његови на црним коњима
Са црним заставама

Носиће му главу
На укрштеним црним фрулама
Везаним црном косом удовица

Глава ће му сијати
Крунисана црним зрацима
Црног сунца
Када се пробуди

Sava Tekeli

KNICHUBER
*Портрет
Саве Текелије*
(кат. 19)

ЈОВАН ПЕШИЋ

Карађорђе

(КАТ. 2)

ВАСКО ПОПА

Посвећивање Црној Борба

Он још не зна
Ко је он

Носи на рамену ћивот
Свог светог краља
Из гроба у гроб

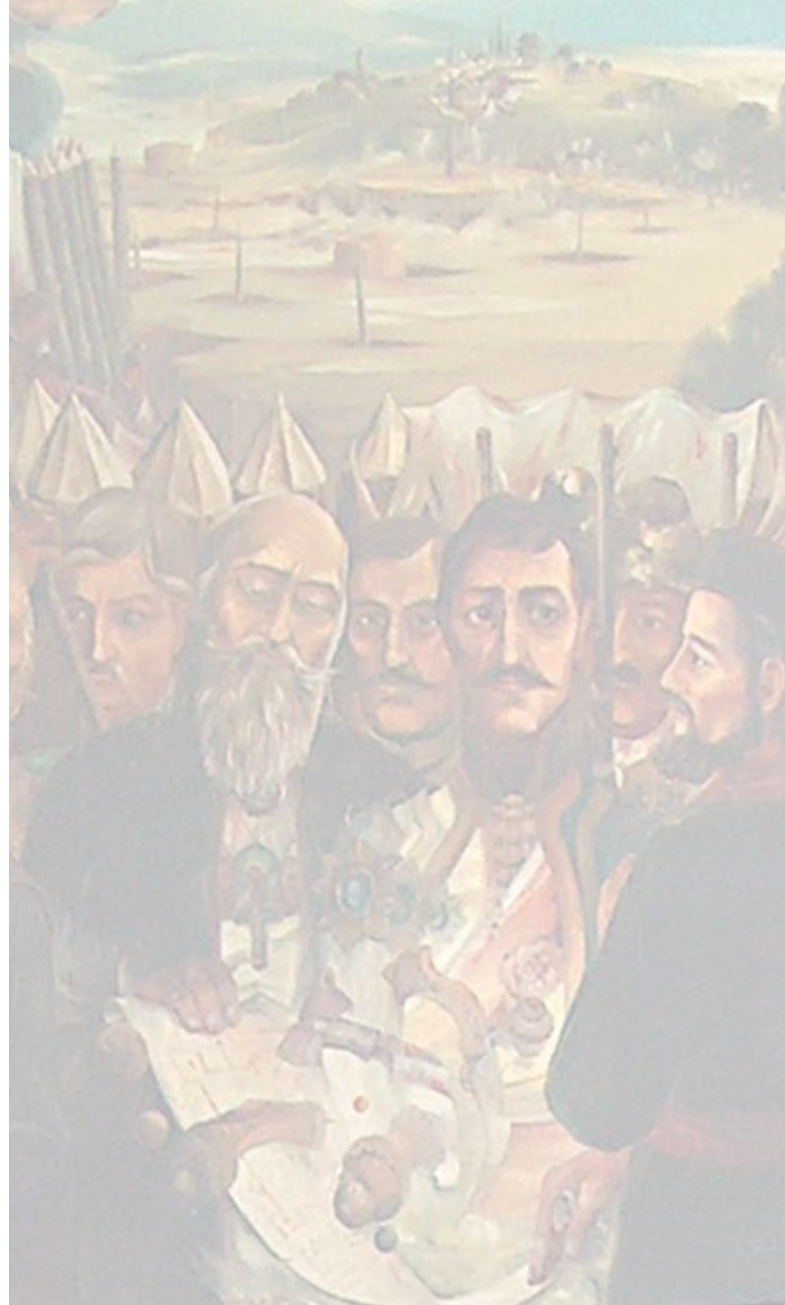
Храстовина цвили
И на уво му тумачи
Језик звезда водила

Он слуша мрштећи се

И премешта ћивот
С једног рамена на друго
И левом руком се крсти

Он будући краљ голаћа

МИЛИЋ ОД МАЧВЕ
*Рајини саветј Вожда
 уочи Мишарске бијике*

(КАТ. 20)

ЂОРЂЕ ЛАЗИЋ
– ЂАПША
Карађорђе

(КАТ. 22)

КАТАЛОГ

1. ЂОРЂЕ ЈОВАНОВИЋ

(Нови Сад, 1861. – Београд, 1953)

Које куде - Карађорђе

скулптура, бронза

Војни музеј Београд, инв. бр. 11504

2. ЈОВАН ПЕШИЋ

(Буковац, 1861. – Београд, 1936)

Карађорђе, 1934.

патинирани гипс

Војни музеј Београд, инв. бр. 11513

3. ВСЕВОЛОД КОНСТАНТИНОВИЧ ГУЉЕВИЧ

(Сокол, Русија, 1903. – Њујорк, 1963)

Борац са ђушком

акварел, 52 x 37,2 cm

сигн. д.д.: В.с. Гуљевић, 1939.

Војни музеј Београд, инв. бр. 11022

4. ВСЕВОЛОД КОНСТАНТИНОВИЧ ГУЉЕВИЧ

Борац набија ђушку кремењачу арбијом

акварел, 52 x 36,1 cm

сигн. д.д.: В.с. Гуљевић

Војни музеј Београд, инв. бр. 11032

5. ВСЕВОЛОД КОНСТАНТИНОВИЧ ГУЉЕВИЧ

Борац спреман за најад јайианом

акварел, 50,8 x 36,3 cm

сигн. д.д.: В.с. Гуљевић

Војни музеј Београд, инв. бр. 11038

6. ВСЕВОЛОД КОНСТАНТИНОВИЧ ГУЉЕВИЧ

Борац са ђушком о рамену

акварел, 50,5 x 36,3 cm

сигн. д.д.: В.с. Гуљевић, 1939.

Војни музеј Београд, инв. бр. 11039

ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ
ГУЉЕВИЧ
Борац са њушком
(кат. 3)

XIX. ВЕК

7. **ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ ГУЉЕВИЧ**

Борац са њимшићима у рукама

акварел, 51 x 36,4 cm

сигн. нема

Војни музеј Београд, инв. бр. 11040

8. **ВСЕВОЛОД
КОНСТАНТИНОВИЧ ГУЉЕВИЧ**

(Сокол, Русија, 1903. – Њујорк, 1963)

Портиреј вожда Карађорђа, 1940.

уље на платну 215 x 125,5 cm

сигн. д.л.: В.с. Гуљевић 940

Војни музеј Београд, инв. бр. 10971

9. **АЛЕКСЕЈ ВАСИЉЕВ**
(Ретово, Русија 1901. – Београд, 1991)

Карађорђева застава

акварел, 40 x 30,7 cm

сигн. д.д.: Алексеј Васиљев архитект 193

Војни музеј Београд, инв. бр. 11095

10. **УРОШ ПРЕДИЋ**
(Орловат, 1857. – Београд, 1953)

Портиреј вожда Карађорђа, 1929.

уље на платну 78,5 x 64 cm

сигн. д.д.: УП 1929.

Војни музеј Београд, инв. бр. 10912

11. **ЈОВАН БИЈЕЛИЋ**
(Колунић, 1886. – Београд, 1964)

Портиреј Карађорђа

уље на платну, 168 x 108,5 cm

сигн. д.л.: Бијелић

Војни музеј Београд, инв. бр. 11177

12. **ЛУКИЈАН БИБИЋ**
(Београд, 1895. – Београд, 1951)

Портиреј Васе Чарайића, 1938.

уље на платну, 124 x 90,5 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 11046

13. **ЛУКИЈАН БИБИЋ**

Портиреј Јакова Ненадовића, 1938.

уље на платну, 124 x 90,5 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 11047

14. **ЛУКИЈАН БИБИЋ**

Портиреј Илије Бирчанина, 1938.

уље на платну, 140 x 104 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 11282

15. **НЕПОЗНАТИ АУТОР**

Портиреј хајдук Вељка

уље на платну, 164 x 100 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 10915

16. НЕПОЗНАТИ АУТОР

Портрет војводе Милисав Ресавица

уље на платну, 94 x 80 cm

сигн. нама

Војни музеј Београд, инв. бр. 11188

17. АНАСТАС ЈОВАНОВИЋ

(Врапце, Бугарска, 1817. – Београд, 1899)

Пројекат Милија Ненадовић

литографија, 53,7 x 36,2 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 10844

18. АНАСТАС ЈОВАНОВИЋ

Јунаштво Рајића

литографија, 52 x 39 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 10927

19. KNISCHÜBER

Портрет Саве Текелије

литографија, 49,8 x 31,3 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 10860

20. МИЛИЋ СТАНКОВИЋ

– МИЛИЋ ОД МАЧВЕ

(Белотић, 1934 — Београд, 2000)

Ратни савет Војда уочи Мишарске битке, 1972.

уље на платну, 197 x 247 cm

сигн. г.л: Милић од Мачве

доле: Ратни савет војда уочи Мишарске битке

Народни музеј Шабац, инв. бр. ЛУ/185

21. МИЛИЋ СТАНКОВИЋ

– МИЛИЋ ОД МАЧВЕ

Војда на Мишарском бреду, 1981.

уље на платну, 197,5 x 181 cm

сигн. д.д: Милић од Мачве 7489 1981

доле: Војда на мишарском бреду 1806.

Народни музеј Шабац, инв. бр. ЛУ/912

22. ЂОРЂЕ ЛАЗИЋ – ЂАПША

(Сремски Карловци, 1954–)

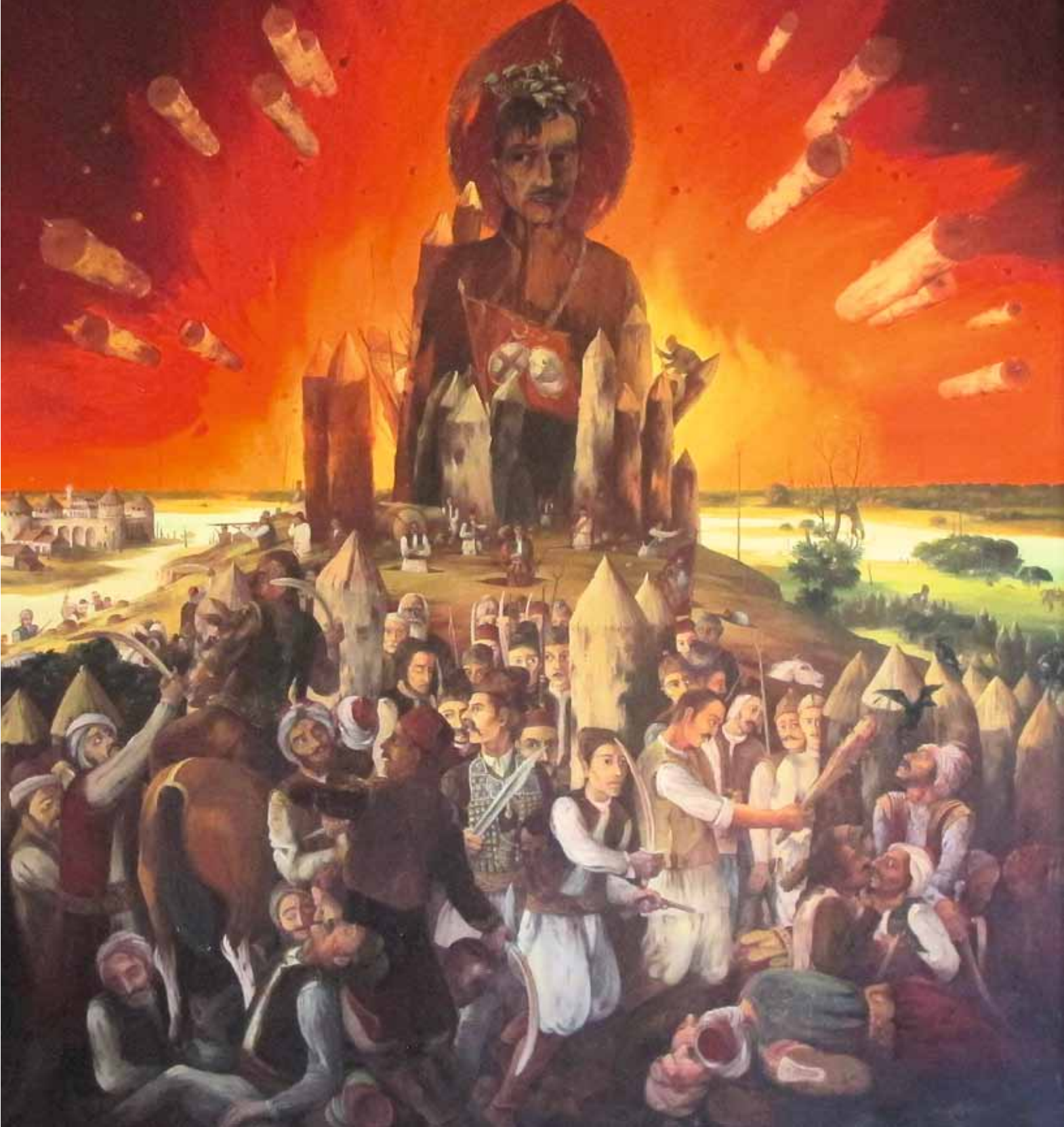
Карађорђе

скулптура, бојени гипс

власништво аутора

МИЛИЋ ОД МАЧВЕ
Војда на Мишарском бреду

(КАТ. 21)

Јатагани

23. ЈАТАГАН БЕЛОСАПАЦ

Дужина сечива: 64 см, дршке 12,5 см

Војни музеј Београд, инв. бр. 2655

Корице су обложене црном кожом на чијем доњем делу је велики сребрни оков, са искуцаним цветним мотивима, који се завршава рибљом главом. Код отвора је сребрни прстен са зарезима, а испод њега једанаест редова мрке коже, пређицом спојени са предивом за ношење. Дршка је од слоноваче. Део паразване на дршци завршава косом повијеноим ивицом, а тај део хашерме и део на сечиву где долази паразвана тауширани златом. Мотиви су флорални. Благо повијено челично сечиво са широким телућем дуж којег је олук. Са леве стране сечива сребром тауширани цветни мотиви и натпис на турском: *Израдио Ахмед, власник Салих беџ. О ѿсѿоде Боже, ѿако ѿи ѿвоѿ лица, шесѿи сѿвари ми у ѿмоћ ѿошаѿи, знање, деловање, ѿлеменѿиосѿи, веру, сѿѿурносѿи, здравље ѿела.* Са друге стране сечива сребром тауширан цветни мотив.

24. ЈАТАГАН БЕЛОСАПАЦ

Дужина сечива 56 cm, дршке 12 cm
Војни музеј Београд, инв. бр. 12179

Дршка од белокости, чији оков прелази на горњи део сечива – паразвану која је украшена гранулацијом, розетама са два зелена камена. Право сечиво, са жлебом дуж телућа, украшено је арабескама таушираним сребром. На левој страни сечива тауширан натпис на турском: *Нема јунака осим Алије ни сабље осим Зулфикар. 1221. Јелмиха, Мексалина, Меслина, Мернуш, Дебернуш, Шезнуш, Кефешијаиџијуш, Киймир. Ујрави Боже овај нож у јруди нејријаиџеља, њејовој власника учини вазда победоносним и дичним. О мухамеде, заузми се, твој следбеник је Мухамед. Израдио Ибрахим, власник Ахмед беј Мехмед (нечитко) ...заде.*

25. ЈАТАГАН БЕЛОСАПАЦ – припадао Милосаву Ресавцу

Дужина сечива 75 cm, дршке 15 cm,
Војни музеј Београд, инв. бр. 2429

Дршка од белокости чији је део окован металним лимом. Харешма је украшена са шест мерџана и шест пластичних розета. Паразвана са обе стране сечива има по један зелени камен и једну пластичну розету. При врху ојачано криво сечиво са два узана дубока и једним ширим, а плићим жлебом дуж телућа. На левој страни сечива видљиви су трагови натписа.

26. ЈАТАГАН ЦРНОСАПАЦ

Дужина јатагана 75 cm, корица 60 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2659

Дрвене корице, обложене браон кожом, на чијем је врху «прстен». Дршка је од мрког рога са добро очуваним доњим делом окова са розетама, Израђених гравирањем, од којих је последња у низу квадратног облика. Са обе стране сечива по један дебљи и плићи жлеб. Са десне стране сечива сребром тауширан натпис, а са стране тауширан вегетабилни мотив. Са леве стране сечива тауширан натпис, година и вегетабилни мотив.

27. ЈАТАГАН СА МЕТАЛНОМ ДРШКОМ

Дужина сечива 70 cm, дршке 14 cm, корица 59 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2420

Корице од дрвета обложене црном кожом. Отвор украшен сребром, а врх је окован и завршава се у облику стилизоване животињске главе. Сребрна дршка, чији оков прелази на горњи део сечива (паразвана), украшена је са једанаест округлих корала и четири већа и два мања камена. Орнамент облика ромбоида и розета рађени у гранулацији и филиграну, а само две розете у нијело техници. Сечиво је криво и са десне стране је изведена у сребру тауширана арабеска, а са леве арабеска и натпис на турском:

Израдио Мехмед, власник Али. Године 1220.

Пиштољи

28. ПИШТОЉ КРЕМЕЊАЧ, ЦЕЛИНА

Дужина: 56 cm, кал 13 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2295

Глатка цев, на последњој десетини благо фасетирана. Табан са системом федера споља, средња полуга са усеченим ромбоидима и купама. На орозу су две лопте, од којих је доња шупља. Лучно повијена дршка завршава се јајастом јабучицом. Усадник, дршка, јабучица и обарача од сребра са ливеном барокном цветном орнаментиком. Широки прстен који спаја усадник има искуцану флоралну орнаментiku.

29. ПИШТОЉ КРЕМЕЊАЧ, ШИЉА

Дужина: 49 cm, кал 17 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 12723

Глатка цев, усадник и кундак оковани месингом и украшени гравираним орнаментом. На кундаку четири месингана испуста и имитација гранулације. Масиван табан са системом опруга споља. На табанаској дашчици је жиг. Обарача, са гравираним месинганим штитником, је од гвожђа.

30. КУБУРА КРЕМЕЊАЧА

Дужина: 50 cm, *кал* 17 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 12678

Глатка цев са сребрним оковом око уста на коме је дужи испуст – нишан. Украс на окову усадника и кундака изведен у техници гарнелације и филиграну. На кундаку три црвена мерцана. Масивна јабука украшена ливеним флоралним украсом између којег су цветне гране изведене имитацијом нијела. Табан је француског типа. Браник обараче је украшен розетама у филиграну.

31. КУБУРА КРЕМЕЊАЧА

Дужина: 51 cm, кал 17 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3654

Глатка цев са оковом око уста на коме је испуст за предњи нишан. Осим мањег дела цеви, кубура је окована глатким месингом. Средишњи део кундака је обавијен тордираном жицом. Масивна јабука је украшена гравираним мотивима. Табан француског типа, са спољене стране, такође украшен. Гвоздена, повијена обарача, са месинганим штитником.

32. КУБУРА КРЕМЕЊАЧА, ПЕЋАНКА

Дужина: 51 cm, кал 17 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2280

Челична цев и дрвени кундак оковани сребрним оковом, украшени су рељефним флоралним орнаментом у филиграну и гранулацији. Табан шпанског типа са жигом радионице на дашчици. Недостаје браник обараче. На горњем делу кундака су три лежишта у којима су стајали мерцани, ромбоидна плочица са стилизованим флоралним мотивом у сават техници.

Ножеви

33. НОЖ – припадао Чучук Стани

Дужина сечива 19,5 cm, дршке 11 cm, корица 22,5 cm
Војни музеј Београд, инв. бр. 2680

Једносекло право сечиво на чијем средишњем делу, уз телуће, сребром тауширане цик-цак линије испод којих су тачке. На сечиви урезано: Б.Ж.Д. Телуће украшено геометријским орнаментима. Дршка, облика јатаганске, обложена је сребрним оковом са искуцаним биљним мотивима. Кратка паразвана од сребра и металне корице су са истим орнаментом. На повијеном врху корица канелирано дугме.

34. НОЖ – 1804/1805

Дужина сечива 26 cm, дршка 11 cm, корица 28 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2445

Право сечиво, са две оштрице које прелазе у зашиљен врх. Са једне стране сечива, при крају, тауширана година по Хиџри од које се протежу два олука између којих је сребром тауширан биљни мотив. На горњем делу дршке, која је обложена сребрном навлаком и на којој су уgravирани геометријски мотиви, налазе се две брадавице између којих је ребро ромбичног облика. Дрвене корице, на чијем врху је округла брадавица, обложене су сребрном навлаком на којој је изведен стилизовани геометријски орнамент.

Оружни прибор

35. БАСМЕ

Димензије: 14 x 3,5 / 8 x 4 / 8,5 x 3,5 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3146,
3147, 3158

Мале посуде крушкастог или
ваљкастог облика, израђиване
најчешће од дрвета и украшаване
инкрустацијом жице или седефа.
Служиле су за потпрашивање пушака
или пиштоља кременача.

36. АРБИЈЕ

Димензије: 50 / 33,5 / 44 / 41 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2515, 3512,
3520, 12558

Три арбије од гвожђа и једна од месинга
су шипке које су служиле за чишћење и
пуњење оружја са системом паљења на
кремен. Украшаване су геометријским и
флоралним орнаментом.

37. ЗЕЈТИНЛИЦЕ

Димензије: 7 x 5x 2 / 5 x 5 cm
Војни музеј Београд, инв. бр.
3111, 3127

Сребрна и месингана зејтинлица
– мања кутија за ношење уљем
натопљеног платна за чишћење и
подмазивање оружја. Украшаване
су гравирањем или искуцавањем.

38. РОГ ЗА НОШЕЊЕ БАРУТА

Димензије: 23 см, распон кракова 15,5 см
Војни музеј Београд, инв. бр. 3212, 3160, 3161

Посуде за ношење барута израђене од јелењих или волујских рогова. Украшене урезивањем геометријских и флоралних орнаманата, а понекад стилизованим фигурама.

39. КОЖНА ФИШЕКЛИЈА – припадала

Машу Врбици

Димензије: 14 x 16 x 7 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3196

Фишеклија израђена од коже са два поклопца и пређицом за закопчавање.

40. КУТИЈЕ ЗА НОШЕЊЕ ФИШЕКА

Димензије: 9 x 10 x 3 / 9 x 11 x 2,5 / 8 x 8 x 3 / 9 x 8 x 3,5 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3175, 3665, 3190

Правоугаоне или квадратне кутије од метала, најчешће месинга, сребра, па и позлаћеног или посребреног лима које су служиле за ношење фишека. Украшаване су најчешће искуцавањем, а врло чести су и флорални мотиви исламске архитектуре.

41. БАРУТНИЦА

Пречник: 7,5 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2732, 2731

Посуде за ношење барута израђене од дрвета и метала – месинга.

Прављене су у различитим облицима.

42. ЕНАМЛУК

Димензије: 135 x 165 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3228

Мања кутија правоугаоног облика која је служила за ношење енама, поглавља из Курана. Израђиване су од коже или квалитетних тканина, али и од сребра и орнаментисани мушебакли техником, односно прорезивањем али и искуцавањем.

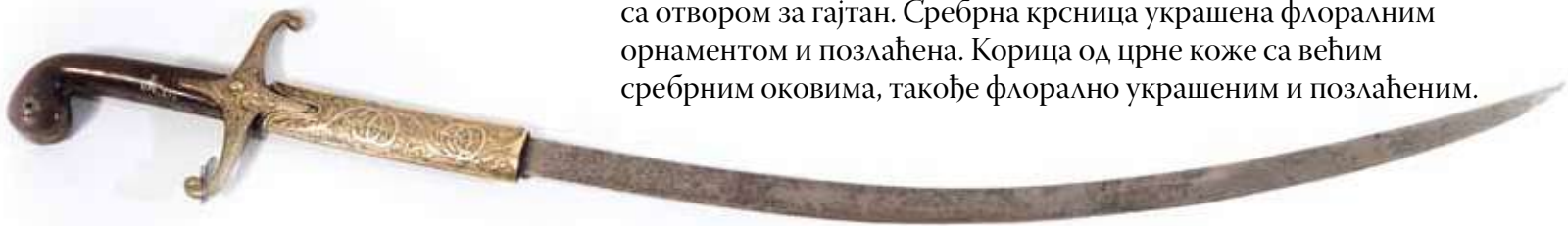
Сабље

43. САБЉА - ТУРСКА

Дужина: 103 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2593

Дршка је од мрког рога облика повијене луковичасте главице, са отвором за гајтан. Сребрна крсница украшена флоралним орнаментом и позлаћена. Корица од црне коже са већим сребрним оковима, такође флорално украшеним и позлаћеним.

44. САБЉА - ТУРСКА

Дужина: 101 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2599

Дршка од белокости је у облику повијене луковичасте главице. Оков и крсница S облика од позлаћене белокости и украшени флоралним орнаментом. Једносекло сечиво персијског типа. Код дршке, на телућу је златом арабицом тауширан натпис. Корице од црне коже обложене оковима од позлаћеног сребра са искуцаним флоралним орнаментима и тракама. Две алке за качење су на горњем и средњем окову.

45. САБЉА - ТУРСКА

Дужина: 96 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2603

Дршка од слоноваче облика повијене луковичасте главице. Оков на дршци од сребра са урезаним орнаментом. Крсница од сребра са повијеним крилцима на доле. Корице од црне коже са сребрним оковом и два уска ребраста прстена. На горњем окову петокрака звезда и полумесец. Повијено сечиво постепено се сужава ка врху оштрице. У олуку, на једној страни сечива урезан је наzubљен полукруг, са по три тачке на крајевима.

46. САБЉА – ТУРСКА – припадала Илији Бирчанину

Дужина: 91 cm, корице 79 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2631

Масивно повијено сечиво у средишњем делу валовитог облика. У шестокракој звезди, с једне стране сечива, златом тауширан арапски натпис (у преводу): *Помоћ од Боја и њобедга је близу*. Дршка је од мрког рога облика повијене луковичасте главице, а крсница од месинга. Корице су од црне шагринске коже, са глатким оковом од месинга и два прстена са по две алке за који је закачен каиш за ношење.

Пушке

47. ПУШКА КРЕМЕЊАЧА, ШИШАНА, ГРАДСКА

Дужина: 117 cm, *кал* 18 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2123

Изолучена, споља фасетирана масивна цев пушке, код уста ојачана, везана за усадник једним металним оковом. Предњи нишан је ниски уздужни испуст, а задњи зарез на избушеном гравираном постољу. Табан је изгравиран. На дну цеви је натпис: *ILISMVLLERABV*. Усадник и шестоугаони кундак су украшени инкрустацијама у виду кружића, тачкица, са нијелом и делом од белокости.

48. ПУШКА КРЕМЕЊАЧА, ШИШАНА,
ТИПА ПАРАГУН

Дужина: 166 cm, *кал* 18 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3722

Дужа цев пушке, која је при дну украшена гравираним арабеском, са предњим облика мањег испуста и предњим нишаном у виду широког зареза. За усадник је везана са шест металних окова украшена биљним мотивима у техници искуцавања. Усадник и шестоугаони кундак украшени инкрустацијом месинганих кружића, печатног воска и седефа облика полукругова и ромбова.

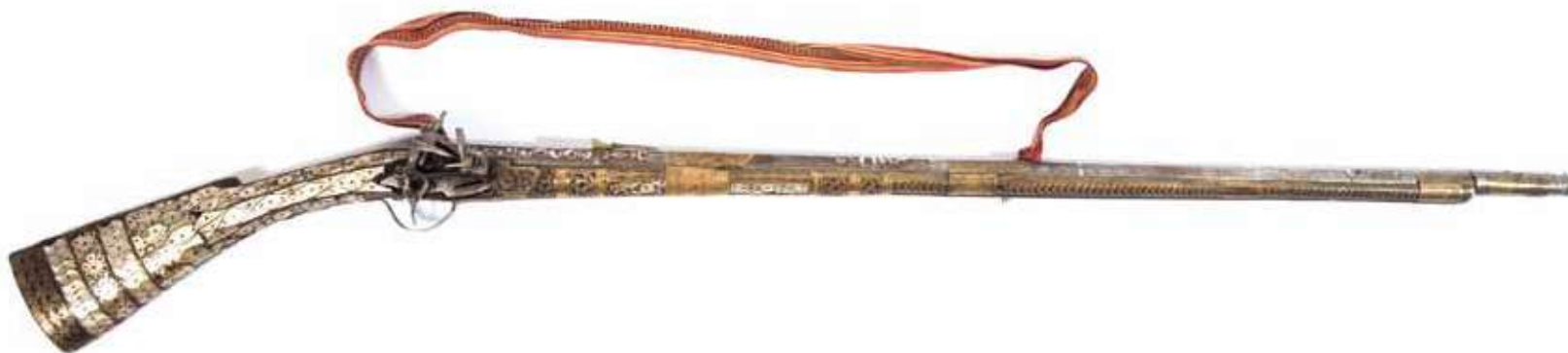

49. ПУШКА КРЕМЕЊАЧА, ШТУЦ

Дужина: 79,5 cm, кал 14 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2191

Изолучена и код уста ојачана цев пушке која је са три гравирана окова везана за усадник. Цев је код уста и при дну гавирана и делом тауширана арабеском. Предњи нишан је у виду мањег испуста, а у задњем делу на дну цеви је задњи, у виду зареза. Кундак и делом усадник су оковани ажурираним и гавираним месинганим оковом. На усаднику је отвор за ремник уоквирен са белокости.

50. ПУШКА ТАНЧИЦА, ТИПА ЦЕФЕРДАР

Дужина: 129,5 cm, кал 15 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2158

Дамасцирана цев пушке, украшена сребром таушираним арабескама. Табан је француског типа. Кундак је украшен седефним плочицама облика биљних и геометријских мотива.

51. ПУШКА ТАНЧИЦА, ТИПА ЧИБУКЛИЈА

Дужина: 155 cm, *кал* 16 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2083

Глатка цев са спољне стране вишебридна и украшена тракама таласастих линија. Предњи нишан је двогрб, а задњи од месинга. Цев је код барутне коморе ојачана и ту је натпис: *ZAOUÉ A MARSEILLE* и два жига. У наставку цеви су урезане плетенице. Табан је масиван, шпанског типа. На табанској дашчици је нејасан жиг. Цев је са усадником спојена са два различита месингана прстена. Део очуваног усадника обложен је гвозденим оковом са угравираним стилизованим арабескама. Недостају обарача и браник. Повијени кундак је у месинганом окову са ажурираним цветовима.

52. ПУШКА ТАНЧИЦА, ТИПА РОГА

Дужина: 172 cm, *кал* 16 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2175

Глатка цев са горње стране и при дну фасетирана, а код уста ојачана и гравирана. Предњи нишан је мали испуст, а задњи је дубљи месингани зарез. Испред задњег нишана је натпис: *BERETTA*. Цев је са усадником спојена са шест орнаментисаних месинганих окова. Са доње стране усадник је обложен орнаментисаним месингом. Табан је шпанског типа са видљивим орнаментом. Браник обараче је од месинга, ажуриран и на средини профилисан. Кундак је у ажурираном месинганом окову. При дну гравиран флоралним орнаментима са уметнутим кружићима од црвеног воска.

53. ПУШКА ТАНЧИЦА, ТИПА РОГА

Дужина: 171 cm, *кал* 17 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2181

Дамастицирана глатка, код барутне коморе ојачана, а код уста цеви проширена цев пушке. На првој трећини је вишебридна, а у наставку са једним бридом и представом чемпреса. Код барутне коморе урезана два чемпреса, код завршетка цеви нејасан жиг, а код уста шире поље омеђано са три прстена са видљивим траговима тауширања у сребру. Предњи нишан недостаје, а задњи двогрб. Табан је масиван, а кокот се завршава крилцима. Цев је са усадником спојена са шест масивних орнаментисаних месиганих прстена. Арбија је са тањирастим проширењем. Усадник и кундак облика слова Т су од мрког дрвета, са ажурираним Х мотивима. На проширеном делу кундака, код обараче и барутне коморе, уметнути су корали и ливене кружне розете.

54. ПУШКА ТАНЧИЦА, ТИПА РАШАК

Дужина: 154 cm, *кал* 17 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 2077

Глатка и са горње стране са уздужним ребром, код уста ојачана и гравирана цев. На два места, по средини цеви, изведена стилизована гравура, а при дну цеви гравирани профил човека и стилизовани биљни мотив. Предњи нишан недостаје, а задњи широки месингани зарез. На цеви је натпис: *НАШ ПСИОМР*. Табан је француског типа, израђен у техници цизелирања, цветних мотива. Обарача од месинга без штитника, а арбија је гвоздена. За усадник цев је спојена са десет месинганих окова, такође гравираних. Усадник већим делом окован месингом, са пунктираним украсом. Кундак је повијен, рашљаст и окован ажурираним и гравираним орнаментима. У ажурираним деловима образа по једна месингана розета.

55. ПУШКА ТАНЧИЦА, ТИПА РУМЕЛИЈА

Дужина: 177 cm, *кал* 14 mm

Војни музеј Београд, инв. бр. 13088

Челична, осмоугаоно фасетирана и на устима проширена цев која је за краћи усадник причвршћена са три месингане пафте. Предњи нишан је облика мањег испуста, задњи лептирастог облика. Кундак је украшен месинганом пафтом, а образи са по једним кругом са мотивом цвета.

ТОПОВИ

56. ЦЕВ СПРЕДПУНЕЋЕГ ТОПА

Дужина: 165 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 3766

На цеви је латинична сигнатура на горњој површини трупа („З. п: R / 2 С 88 Р I. λλ“) и уснама („N:2.2.С.88.п“) које указују на бронзано трофунтовно оруђе, масе 2 центе и 88 фунти, са арсеналским бројем 2. На обручу задњака угравиран је оригинални серијски број 204 и, очито накнадно, славјаносербском рецензијом текст који израду оруђа приписује београдском арсеналу: „ЗА ВЛАДЊИЯ ГЕОРГИЯ ПЕТРОВИЧА •І•ГО: ВЕРХОВНАГО ВОЖДА СЕРБСКА НАРОДА 1812: ГО:ГОДА СЛІТ У БЕОГРАДУ“. На бочној страни левог рамена, опет накнадно, сигниран је нови број цеви, те калибар „N:10 / К:3:ФУНТА“ (број 10/калибар 3 фунте), а на десном рамену маса, која се за око један килограм разликује од оне исписане на уснама и трупу: „В:2:Ц:І 90 фун“ (вес 2 центе и 90 фунти).

57. ДЕО ЦЕВИ СПРЕДПУНЕЋЕГ ТОПА

Дужина: 35 cm

Војни музеј Београд, инв. бр. 12634

Фрагмент предњег дела цеви – усне, главе и дела душника са предњим прстеном цеви. На горњој страни душника, још у калупу, пре ливења, аплицирана је ознака у виду стилизованог грчког крста између две палмине гране, које су у доњем делу везане траком. Изнад ових симбола, на ленти, пласиран је натпис у виду девизе: „18 СЕРБИЈА 08“

Заставе I Српског устанка

58. ЗАСТАВА ИЗ ПРВИХ ДАНА УСТАНКА 1804.

Од броката са аплицираним крстовима од свиле

Димензије: 144 x 125 cm

Војни музеј Београд, реконструкција

Израђена од жутог броката, из три поле и на три пера. На једнаким размацама аплицирана су три крста од чисте зелене свиле. Застава је опточена панталџицом од зелене свиле.

59. ЗАСТАВА РЕГУЛАРНОСКОГ УСТАНИЧКЕ ВОЈСКЕ, 1809.

Од свиле, са сликаним грбовима на самој застави, са обе стране

Димензије: 118 x 118 cm

Војни музеј Београд, реконструкција

Натпис: **С'вѣгомъ, за вѣрѣ, њѣтечество!**

Израђена од две неједнаке поле, са светлоцрвеним троугловима. Изнад барокног оквира је круна. Барокни оквири грбова рађени су светлосмеђом бојом. Са леве стране је крст са оцилима, а са десне вепрова глава. Рука са сабљом, изнад грбова, постављена је са десна улево. Заставе испод грбова су црвене, а испод грбова су и две топовске цеви.

60. ВОЈВОДСКА ЗАСТАВА

Од дулог броката са сликаним грбовима на самој застави, са обе стране

Димензије: 135 x 125 cm

Војни музеј Београд, реконструкција

Предња страна заставе је од броката, црвене боје. Изнад грбова, крста са оцилима и грба „Трибалије“, су две људске главе с малим златним крунама изнад којих су по једна рука, повијена у лакту, са сабљом. Поврх свега је велика круна. Испод грбова су убојни знаци: по две заставе, укрштено оружје и упаљена кумбара.

Натпис:

Ћдна вола в'жителска, согласна їсть, њ зрина!
Гдѣ за земли плоднии дѣютъ врани силни!
Сервѣи держѣтъ правнино, мечемъ противъ сѣпостатовъ!
[Кр]ѣпостъ сили вѣщшини, твердо ўкрепаютъ!

Шнога дѣла ўжасна сервѣи содѣлаю[т]
Противъ тѣрковъ согласно, вранитсѣ вѣ[]
Ўтверждают кровію, златомъ неоцѣна[ют]
По воздухѣ до небесъ, своѣ хвали сѣю[-т]

Са друге стране је двоглави орао, грб заштитнице Русије, са записима о патњи српског народа и о руској заштити.

61. КАРАЂОРЂЕВА ЗАСТАВА

Од дуплог, плавог и бледожутог цветног бруката,
на два пера

Димензије: 122 x 170 cm

Војни музеј Београд, реконструкција

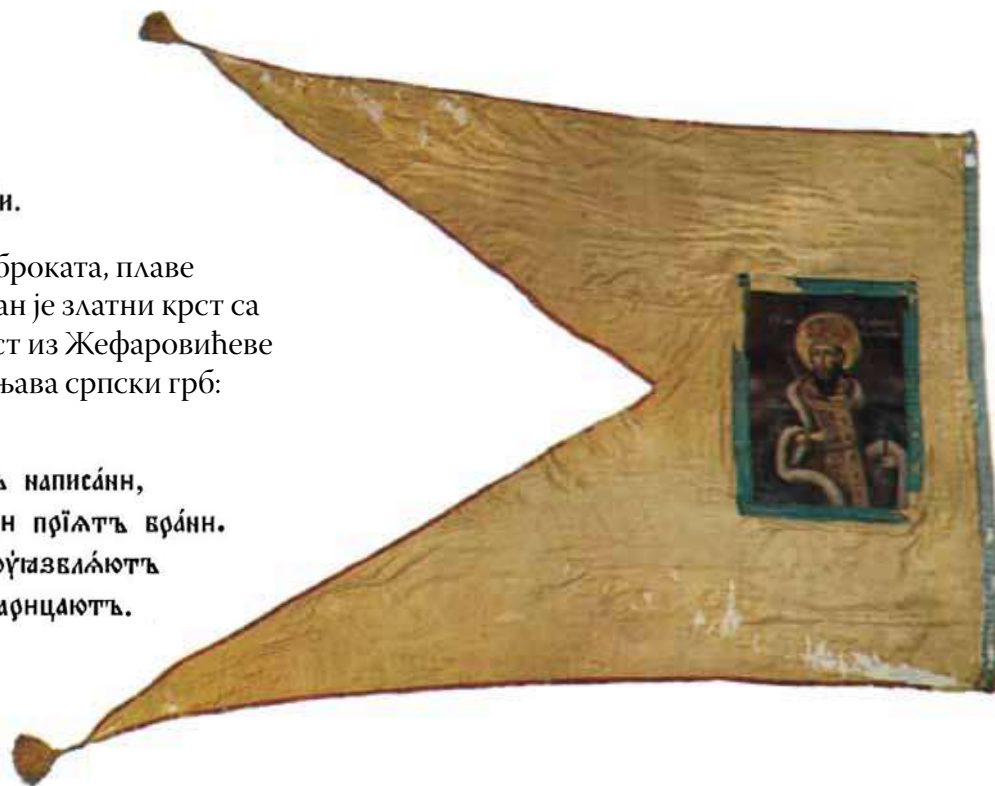
На бледожутој страни заставе, на правоугаоном
платну, на смеђој позадини насликана је икона
св. Стефана Првовенчаног. Он је приказан
са круном на глави, огрнут раскошним
огртачем, у десној руци држи крст,
а у левој скиптар.

Натпис са обе стране иконе:

Сѣй Стефан Кралъ Сербскѣи.

Предња страна заставе је од бруката, плаве
боје. У црвеном пољу насликан је златни крст са
оцилима, а испод њега је текст из Жефаровићеве
Сѣмаѣиографије који објашњава српски грб:

**Крѣтъ, ѡцнла Сѣрблѣи стѡѡтъ написанн,
рѡдн крѣта вѣ ѡтѣствѣ мнѡгн прѣѡтъ вѣрѡнн.
Нинѣ крѣтъ прѡстѣртѣ, пѡкн оѡѡзѣлѡютѣ
тѡкѡ дѣлѡм Сѣрвѣю прѡво нарѡцаютѣ.**

Свѣтѣи Сѣефан, икона
деѣла са Карађорђеѣве
засѣаве

БИБЛІОГРАФІЈА

- Дабих, Љ. 2001. *Владари и војсковође у делима ликовних уметника из збирке Војног музеја*. Београд.
- Лутовац, М. 1953. Занати у Призрену, *Зборник радова Етнографског музеја* 1901–1951. Београд.
- Ненадовић, К. К. 1884. *Животи и дела великог Ђорђа Петровића Карађорђа и животи његових војвода и јунака*. Беч.
- Петровић, Ђ. 1970. Порекло и карактеристике пиштоља званог леднице, *Бока* бр. 2, Херцег Нови.
- Petrović, Đ. 2013. Prilog datiranju jatagana prema mestu izrade, ur. M. Peković, u: *Balkansko oružje (XII – XIX v.)*, 71–80 Beograd.
- Petrović, Đ. 2013. Puškarski znata u Metohiji, ur. M. Peković, u: *Balkansko oružje (XII – XIX v.)*, 81–96, Beograd.
- Petrović, Đ. 2013. Ornamentika i gravure na oružju naših ustanika, ur. M. Peković, u: *Balkansko oružje (XII–XIX v.)*, 389–392, Beograd.
- Протић, К. 1893. Ратни догађаји из Првог српског устанка под Карађорђем Петровићем 1804–1813, *Годишњица Николе Чуића*, књ. XIII, Београд.
- Радовић, А. 2002. *Занатско оружје Балкана XVII–XIX век*. Београд.
- Радовић, А. 2005. *Знаменије личности у борби за ослобођење и уједињење Србије и Црне Горе и њихови предмети из збирки Војног музеја*. Београд.
- Самарџић, Д. 1986. *Војне заставе Срба до 1918*. Београд.
- Šercer, M. 1975. *Sablje*. Zagreb.
- Šercer, M. 1975. *Jatagani*. Zagreb.

РЕЧНИК

арбије — шипке које су служиле за чишћење и пуњење оружја

арнаутка/Танчица (alla albanese – на албански начин) — пушка дуге и танке цеви, с танким и повијеним кундаком и шпанским типом механизма

барутнице — посуде за ношење барута често израђене од јелењих или волујских рогова

басме — мале посуде крушкастог или ваљкастог облика, које су служиле за потпрашивање пушака или пиштоља кременјача

гравирање — једноставна техника извођена резаљком (дубачем)

гранулација — техника којом се дувањем кроз цевчицу набацују капљице врелог сребра или злата на глатку површину металног лима

дамастицирање — ковачка вештина спајања челика различите тврдоће узастопним понављањем једног процеса – сваривања и хлађења шипке гвожђа и шипке челика док не постану компактна маса

дуповка — бедемска, градска пушка, највећи најпримитивнији тип шишане пушке

енамлук — кутија за ношење енама, поглавља Курана

зејтинлица — мања кутија за ношење ујем натопљеног платна за чишћење и подмазивање оружја

изрезивање — најчешће примењивано на сребру и месингу за израду ажуре, изрезавањем танких комадића метала. Слично је ажуре или техници на пробој

инкрустација — техника украшавања дрвених делова оружја уметањем металне, најчешће сребрне жице

интарзија — техника наношења мотива сребром или златом на равну површину металних делова оружја

искуцавање – цизелирање — засновано је на принципу рељефног искуцавања жељеног орнамента

кокот — ороз

кременјача — ватрено оружје са механизмом паљења на кремен

кубура — „мала пушка“ – пиштољ са системом паљења на кремен, обично ношене у пару, заденуте за појас (бенсилах) или у кубурлуцима обешене о јабуку седла коња

кубурлук — тур. кожна торба у којој се носе кубуре

ледница — пиштољ кременјач чији су дрвени делови обложени сребрним оковима у комбинацијама разних техника, а украшени са барокним и рококо мотивима

„ливањски вез“ — комбиновање више техника при украшавању (инкрустација, интарзија, филигран и др.)

паразвана — арап. листолики део на сечиву јатагана и ножева

паргун — варијанта шишане пушке са дугом и танком цеви

пећанка — кубура кремењача са дрвеним кундаком на којем је изражена и округла глава

рашак — пушка танчица са необичним, спљоштеним и искруженим доњим делом кундака чији се врхови рашљасто шире

рога — пушка типа танчице, танког кундака који се рачва попут рогова

сават-нијело — специфичан начин гравирања у металу постизан тако што су се одређена удубљења, настала приликом извођења орнамента, испуњавала смесом једнаких делова бакра и олова са четири дела сумпора, чиме се добијала глатка црна паста – нијело

табан — механизам за опаљивање барутног пуњења

такум — тур. прибор

тауширање — веома цењена и скупа занатска декоративна техника извођена тако што се мотив прво урезивао у жлебове, потом се

уметала сребрна или златна жица, предмет се излагао ватри да би се материјал сјединио, а потом се охлађена површина турпијала, премазивала „московим тозом“ и на крају полирала. Дуга варијанта ове технике је извођена тако што се у назупчену површину батићем утуцавала жица, при чему је таква орнаментика остајала избочена

филигран — техника плетења или кукичења чипке тањом или дебљом жицом од племенитих метала, најчешће сребра

хашерма — тур. део на дршци ножа, јатагана између кавзи (ушица)

чибуклија — пушка типа цефердар, названа по линијама на цеви, тзв. чибуцима

цефердар — пер.- арап. пушка украшена седефом и сребром, тип танчице

шиља — краћи пиштољ кремењач са дршком чија је јабука мања и зашиљена

шишана — пер. пушка са шестоугаоним кундаком

штуц (према немачкој речи *kugel-stutzen*) — тип краће шишане пушке просечне дужине 70–90 цм

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821(08.2)
355:929 Karadorde(083.824)

БУЛОВИЋ, Гордана

Вожд Карађорђе отац Србије / [аутори каталога и изложбе] Гордана Буловић, Мирко Пековић ; [фотографија Феђа Киселички]. – Петроварадин : Музеј града Новог Сада ; Београд : Војни музеј, 2017 (Београд : Службени гласник). – 96 стр. : фотогр. ; 22 cm

Тираж 300. – Библиографија.

ISBN 978-86-7637-113-6

1. Пековић, Мирко

а) Карађорђе (1768-1817) - Изложбени каталози
COBISS.SR-ID 315484167